

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**IDEA ČESKOSLOVENSKÉ DEMOKRACIE VE VYBRANÝCH
DÍLECH ČESKÉ MEZIVÁLEČNÉ LITERATURY**

**IDEA OF CZECHOSLOVAK DEMOCRACY IN SELECTED
CZECH INTER-WAR WRITINGS**

Vedoucí práce:	doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.
Autor práce:	Lenka Zemanová
Studijní obor:	Česká filologie – Mediální studia
Ročník:	2.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem svoji magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

V Českých Budějovicích dne 29. dubna 2014

.....
podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především panu doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D. za vedení této práce. Rovněž děkuji všem, kteří jakýmkoliv způsobem přispěli k jejímu vzniku.

Obsah

Úvod	6
1. Důvody a atmosféra vzniku samostatného Československa.....	9
1.1 Konec Rakouska-Uherska.....	9
1.2 První a druhá republika nejen z pohledu literatury	11
2. Klapzubova jedenáctka (Eduard Bass).....	16
2.1 Jeden za všechny a všichni za jednoho	17
2.2 Sportem k úspěchu a k bohatství.....	18
2.3 Fair play nejen na hřišti.....	19
2.4 Český člověk v cizině	20
2.5 Shrnutí kapitoly.....	21
3. Jak pesek s kočičkou slavili 28. říjen (Josef Čapek)	23
3.1 Motiv dobra a zla	24
3.2 Pan prezident vs. císař pán.....	24
3.3 Motiv lži.....	25
3.4 Shrnutí kapitoly.....	26
4. Pohádka o paní Masarykové (Antonín Knížek)	27
4.1 O autorovi	27
4.2 Příběh jedné pohádky.....	28
4.3 Děj	30
4.4 Motiv dobra a zla	31
4.5 Princezna a rytíř	32
4.6 Obrazové ztvárnění pohádky.....	32
4.7 Jak vyprávět Pohádku o paní Masarykové.....	33
4.8 Shrnutí kapitoly.....	34
5. Michelup a motocykl (Karel Poláček)	35

5.1 Michelup – člověk z lidu.....	36
5.2 Motocykl coby protagonista příběhu	37
5.3 Středostavovská rodina jako prototyp české meziválečné domácnosti.....	38
5.4 Kdo šetří, má za tři.....	39
5.5 Shrnutí kapitoly.....	40
6. Jízdní hlídka (František Langer).....	42
6.1 Legionářský osud na Sibiři	43
6.2 Legionář jako nový prototyp hrdiny	44
6.3 Ruský voják vs. český legionář.....	46
6.4 Čest nade vše.....	47
6.5 Shrnutí kapitoly.....	48
7. V zajetí slov: kritika slov a úsloví (Karel Čapek).....	49
7.1 Vize	50
7.2 „My, národ holubičí“	51
7.3 Proč nejsem komunistou	52
7.4 Slovo jako nástroj diktátorů i demokratů.....	53
7.5 Shrnutí kapitoly.....	54
Závěr	56
Anotace	59
Abstract.....	60
Resumé.....	61
Summary.....	63
Prameny a literatura.....	65
Seznam příloh.....	68
Přílohy.....	69

Úvod

Rokem 1918 započala v dějinách českého národa nová éra. Rakousko-Uhersko bylo s definitivní platností minulostí a Československá republika se stala novým státem ve střední Evropě. Situace v Československu nebyla jednoduchá, neboť veškeré politické dění se do té doby odehrávalo v rakouském hlavním městě Vídni a Praha, hlavní město Československa, v tomto směru mírně zaostávala. Takřka z ničeho rostly nové budovy určené po československé úřady. Euforie, která však z některých lidí přímo čísel, je v této nelehké práci nemálo podporovala. Jejich hlavní cíl vybudovat lepší státní zřízení, než jakým byla rakousko-uherská monarchie, se promítnul takřka do všech oblastí společenského života.

Velmi výrazně se to projevilo např. v literatuře, která se po válce jasně diferencovala; pro zjednodušení ji lze rozdělit na tři proudy: komunistický, katolický a demokratický. Právě posledně jmenovaný se stal hlavním předmětem zájmu této práce. *Idea československé demokracie ve vybraných dílech české meziválečné literatury*, jak zní její název, pojednává o ideálu československé demokracie v meziválečném období, tak jak ho prostřednictvím svých děl prezentovali prodemokraticky smýšlející autoři. Cílem této práce není zkoumat vybraná díla ze všech úhlů pohledu, spíše se snažíme poukázat na konkrétní inspirační impulzy, jejichž prostřednictvím hodláme popsat strukturu demokratického ideálu pěstovaného v literatuře v období mezi dvěma světovými válkami.

Mezi autory, jejichž díla jsou v této práci tematicky analyzována, je zařazen okruh spisovatelů sdružujících se v meziválečném období kolem Lidových novin, jmenovitě: Eduard Bass, Josef Čapek, Karel Poláček, František Langer a Karel Čapek. K této pěti autorů přibude však ještě jedno neznámé jméno Antonína Knížka. Ačkoliv jej nemůžeme považovat za autora umělecké literatury, svou ideologicky průhlednou pohádkou sem zcela jistě patří. Texty, jimiž se v práci zabýváme, nejsou v žádném případě vybírány podle své estetické hodnoty. Jde nám spíše o způsob jejich ideového zaměření.

Magisterská diplomová práce je rozdělena na několik kapitol a podkapitol. Před kapitolami věnujícím se jednotlivým interpretacím se nachází literárně

historická kapitola¹ objasňující některé události, bez jejichž znalosti není možné práci zcela správně pochopit. Ve snaze zachytit proměňující se meziválečné klima jsou interpretovaná díla řazena chronologicky. První prózou se proto stala *Klapzubova jedenáctka* (1922)² Eduarda Basse. Tato humoristicky orientovaná povídka měla prostřednictvím rodinné fotbalové jedenáctky ukázat tehdejšímu čtenáři, že i tak malý národ jako Československo může porazit zbytek světa.³ Další kapitola se věnuje interpretaci pohádky Josefa Čapka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen* z knihy *Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech* (1929)⁴. Kniha primárně určená dětem se pomocí zvířecích postav snaží utvořit idealistický obraz prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a Československé republiky jako nejlepšího možného státního útvaru.⁵ Následující kapitola se zabývá pohádkou, jež si s tou Čapkovou ideologicky příliš nezavdává. Několikastránková *Pohádka o paní Masarykové* (1932)⁶ od bývalého legionáře, učitele a vychovatele Antonína Knížka přináší dětskému čtenáři patetický příběh o první dámě Charlottě Garrigue Masarykové a jejím manželovi Tomáši Garrigue Masarykovi.⁷

Michelup a motocykl (1935)⁸ Karla Poláčka sice vzhledem k předchozím knihám vybočuje z řady, ale domníváme se, že jako jistý kontrast bude jeho zařazení pro naši práci přínosné. Na příkladu maloměšťáka Michelupa se Poláčkovi podařilo dokonale vykreslit lidové postavičky, kterými se ve dvacátých a třicátých letech československé ulice jen hemžily.⁹ Předposlední interpretace patří divadelní hře

¹ V této kapitole jsme pracovali se sekundární literaturou zejména pak s monografiemi Zdeňka Kárníka a Věry Olivové. KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003.

² OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny nové doby 1848-2008*, Velké Bílovice 2008.

³ BASS, Eduard, *Klapzubova jedenáctka: povídka pro kluky malé i velké*, Praha 1922.

⁴ Jako další literatura, související se samotným autorem a jeho tvorbou, byla použita např. kolektivní monografie Zdeňka Mlčocha: MLČOCH, Zdeněk (ed.), *Eduard Bass*, Praha 1976.

⁵ ČAPEK, Josef, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, in: *Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*, Praha 1929.

⁶ Představovat bratry Čapkovy snad ani nebylo potřeba, pouze zkratkovitě jsme pracovali s knihou ruského bohemisty Maleviče. MALEVIČ, Oleg, *Bratři Čapkové*, Praha 1999.

⁷ KNÍŽEK, Antonín, (s úpravou B. Hrejsové), *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932.

⁸ Kapitola věnující se dílu Antonína Knížka vycházela mimo jiného především z jeho pozůstalosti uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví Praha-Staré Hrady (dále jen LA PNP). LA PNP, fond Antonín Knížek, 3 kartony.

⁹ POLÁČEK, Karel, *Michelup a motocykl*, Praha 1935.

⁹ V případě knihy *Michelup a motocykl* jsme zvolili recentní publikaci Erika Gilka. GILK, Erik, *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka*, Boskovice 2005.

Františka Langer *Jízdní hlídka* (1935)¹⁰. Drama zavádějící nás na Sibiř v roce 1919 je věnována legionářům, jednomu z pilířů samostatného Československa, a jejich boji proti ruské bolševické armádě.¹¹ Poslední text *V zajetí slov: kritika slov a úsloví* (1969)¹² Karla Čapka byl zásluhou Miroslava Halíka vydán až na sklonku šedesátých let. Kniha složená z Čapkových sloupků psaných pro Lidové noviny nám uzavírá kruh prodemokraticky smýšlejících autorů a jejich obdobně laděných děl.¹³

V závěru se pokusíme najít shody a rozdíly a celkově zhodnotíme ideu demokracie, tak jak ho prezentovala interpretovaná díla. Pro ilustraci některých svých tezí použijeme obrazové a textové přílohy.

¹⁰ LANGER, František, *Jízdní hlídka: hra o třech dějstvích*, Praha 1935.

¹¹ K vylíčení nelehké válečné situace na Sibiři v období občanské války nám byla nápomocna publikace historika Roberta Saka. SAK, Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.

¹² ČAPEK, Karel, *V zajetí slov: kritika slov a úsloví*, Praha 1969.

¹³ Jak již bylo zmíněno u Josefa Čapka, o bratřech Čapkových vyšlo mnoho více či méně kvalitních publikací. Pro dotvoření textu o Karlově rozsáhlé novinářské činnosti jsme použili např. knihu od Bohuslavy Bradbrookové. BRADBROOKOVÁ, Bohuslava, *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*, Praha 2006.

1. Důvody a atmosféra vzniku samostatného Československa

1.1 Konec Rakouska-Uherska

*„Ó Austrie, tak zralá nebylas snad nikdy k pádu,
tak nikdy odsouzena, nikdy prokleta.“¹⁴*

Vyhlášení samostatného Československa vykouzlilo úsměv na tváři mnohým obyvatelům nově vzniklého státu. Konečně měli šanci žít v zemi, která bude samostatná, svobodná a především nezávislá na jiných a silnějších územních celcích či jejich obyvatelích. Lidé samou euforií běhali po ulicích, vykřikovali prodemokratická hesla, strhávali ze zdi portrét rakousko-uherského panovníka a počali věřit, že vše zlé mají již za sebou. Cesta za těmito okamžiky byla však velmi zdlouhavá a život při ní ztratilo tisíce lidí.

Sedm výstřelů, jež se v červnu 1914 ozvaly v Sarajevu, zpečetily osud rakousko-uherské monarchie. Původně se zdálo, že se bude jednat pouze o lokální válku, což potvrzoval i manifest „Mým národům“ vydaný 28. července 1914. Postupně se však do válečného stavu zapojovaly i okolní státy a válka se rozběhla opravdu na všech světových stranách. Najednou bylo všem jasné, že boje jen tak neskončí a na otázku, zda po jejich skončení bude ještě existovat rakousko-uherská monarchie, nikdo neznal odpověď. V té době se výrazně zapsala do všeobecného povědomí postava Tomáše Garrigua Masaryka, jednoho z hlavních členů zahraničního odboje. Vzhledem ke svému silnému národnímu citění se spojil s československými krajany v zahraničí a začal s nimi velmi úzce spolupracovat. Jeho vizí na počátku války bylo založení nového státu, který by již nebyl závislý na Rakousko-Uhersku. Argumentoval především tím, že budoucí československý stát by zase tak malý nebyl, aby nemohl fungovat samostatně: „Český stát by se skládal z takzvaných českých zemí, totiž Čech, Moravy a Slezska, k nim by byly připojeny slovenské kraje v severních Uhrách, od Užhorodu přes Košice podle národopisné

¹⁴ HAŠEK, Jaroslav, *Austrii, Čechoslovan*, Kyjev, 14. 8. 1916.

hranice dolů po řece Ipole k Dunaji, zahrnující Prešpurk a celý slovenský sever až k pohraniční čáře uherské [...] Slováci usilují rovněž o samostatnost a přijímají program sjednocení s Čechami.¹⁵

Ačkoliv původně se počítalo s tím, že nový stát bude opět monarchií, postupně se začalo hovořit spíše o založení republiky. Pozadu v boji za svobodu nezůstávali ani jiní krajané. Krátce po začátku války se v Rusku vytvořila česká dobrovolnická jednotka, tzv. Česká družina, která přijímala všechny dobrovolce i přeběhlíky, kteří odmítali bojovat za Rakousko-Uhersko. Jak válka postupovala, Česká družina se rozšiřovala, neboť nadšenců pro boj za slovanství¹⁶ přibývalo - v lednu 1916 vznikl Československý střelecký pluk a o něco později dokonce i Československá střelecká brigáda.¹⁷ Také ve Francii a v Itálii se postupně utvořily samostatné československé bojové jednotky.

Boje trvající již několik let oslabovaly nejen válčící vojáky, ale také obyvatelstvo, které se začalo potýkat se značným nedostatkem jak pracovních sil (většina mužů byla ve válce), tak i nezbytných surovin. Postupná vyčerpanost všech zainteresovaných stran tak logicky vedla mílovými kroky k ukončení války. Rakousko-Uhersko se definitivně rozpadlo a místo něj vzniklo několik nových států, včetně Československé republiky.¹⁸

¹⁵ GALANDAUER, Jan, *Vznik Československé republiky. Programy, projekty, předpoklady*, Praha 1988, s. 267.

¹⁶ Myšlenka na boj za národní svobodu vzbuzovala v mužích neuvěřitelnou chuť pro vstup do České družiny. Zřejmě vidina toho, že i oni by se mohli aktivně podílet na vzniku nového státu, je naplňovala entuziasmem: „Skákali jsme radostí až do stropu. Nepřeháním, neboť strop byl nízký. Oči všem zářily štěstím, tlukot srdce byl slyšen, jako kdyby naše hrudníky byly ze zvonoviny, ústa vyluzovala zvuky písně: Neumrem na slámě – umreme na poli [...]“ LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 2, Z deníku ruského legionáře, strojopis vzpomínek.

¹⁷ GALANDAUER, Jan, *O samostatný československý stát 1914-1918*, Praha 1992, s. 36. Srov. Týž, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988; KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.

¹⁸ Více k první světové válce a počátku vzniku Československa BENEŠ, Edvard., *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*, Praha 1935; GALANDAUER, J., *T. G. Masaryk*, Praha 1988; ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka 1914-1918*, Praha 2001.

1.2 První a druhá republika nejen z pohledu literatury

První republikou je v současné době označováno období od října 1918¹⁹ až po podepsání Mnichovské dohody v roce 1938.²⁰

Československo stálo v podstatě na třech ideových pilířích. Na principu demokratického státu, na postavě Tomáše Garrigue Masaryka a na legionářském odkazu. S výrazem demokracie se v té době vůbec hojně operovalo. Co však toto slovo znamenalo, většina lidí netušila, popřípadě si myslela, že se jedná o všeobecnou, ničím neomezenou moc. Množství slovníků nabízí nejrůznější interpretace. V první řadě je nutno poznamenat, že pojem demokracie pochází z řeckého *demos* a znamená tedy vláda lidu. Tento smysl se však s léty proměňoval. Demokracie tak kupř. mohla být vnímána jako úplná rovnoprávnost všech, nebo minimálně všech dospělých mužů. V příznačně pojmenovaném Masarykově slovníku, vydaném v roce 1926, byla demokracie charakterizována následovně: „Častěji demokracií rozumíme ideální stát, který by uskutečňoval největší svobodu a rovnost všech občanů. Požadavek svobody značí možnost nebýti vázán světovým názorem (náboženstvím), mravem, obyčejem a tradicí ve společnosti obecně uznávanými a byl vybojován hlavním intelektuálním (vědeckým a filosofickým) pokrokem evropského lidstva, usilujícím o to, aby společenský život spočíval na volném rozhodnutí každého jedince. Tato svoboda svědomí zahrnuje tudíž v sobě i svobodu zkoumání a svobodu projevu. Požadavek rovnosti značí platnost jednoho všeobecného práva pro všechny občany [...]“²¹ Masaryk se k demokracii vyjadřoval ve svých spisech několikrát, trochu idylicky ji nastínil i v knize hovorů Karla Čapka: „Demokracie je názor na život, spočívá na důvěře v lidi, v lidskost a v lidství, a není

¹⁹ Záměrně neuvádíme přesný den, protože datovat vznik Československa na 28. října 1918 je trochu zavádějící. Důležité je vymezit význam slov „převrat“ a „revoluce“. Revolucí, v tomto případě československou, nelze označit pouze události 28. října a 30. října (Martinská deklarace) 1918, ale komplex událostí, které měly vést ke vzniku a následnému zformování československého státu. Státní převrat je pak nahrazení jedné státní moci jinou. Výsledky revoluce a převratu se tak mohou zcela zásadně rozcházet. KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003, s. 33-34.

²⁰ Mnichovská dohoda dojednána a podepsána z 29. 9. na 30. 9. 1938. Tímto definitivně skončilo období současnými historiky označené jako první republika a započala půlroční etapa tzv. druhé republiky.

²¹ *Masarykův slovník naučný*, 2. díl, D- G, Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, heslo Demokracie Praha 1926, s. 156. Srov. *Ottův slovník naučný*, heslo Demokracie, VII. díl, Dánsko – Dřevce, Praha 1893, s. 280-282.

důvěry bez lásky, není lásky bez důvěry. Řekl jsem jednou, že demokracie je diskuse. Ale pravá diskuse je možná jen tam, kde si lidé navzájem důvěřují a poctivě hledají pravdu [...].“²² Masarykův demokratický program byl velmi důsledně propracován. Jeho teze o demokratickém státě se skládaly z demokracie politické, hospodářské a sociální, čímž chtěl zabezpečit každého občana nejen hospodářsky, ale i sociálně. K naplnění těchto cílů mu měli dopomoci schopní politici jako Edvard Beneš, Antonín Švehla, spisovatel Karel Čapek či Ferdinand Peroutka.²³

Dalším pilířem byla logicky osoba prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka (1850-1937), který byl rozhodně nejvýraznější osobnosti zahraničního odboje za první světové války. Skoro celý svůj život se věnoval spíše filozofií. Jeho publikační činnost je velmi rozsáhlá. Za zmínku tu stojí spis *Česká otázka*,²⁴ který byl v podstatě polemikou s nacionálním radikalismem. Vzhledem k roku vydání (1885) Masaryk ještě nevěřil v evropskou válku a počítal s existencí Rakouska, které by nemělo českému národu bránit v naplnění svých cílů. Události, které se udály v příštích letech, ho však přiměly ke změně názoru.²⁵

Legionáři, třetí a poslední ideový pilíř, se vraceli do republiky jako hrdinové, byli obdivováni a uznáváni většinovou populací. Z toho důvodu se legionáři, ale také postava Tomáše Garrigue Masaryka a idea demokracie začali postupně objevovat, ať explicitně či implicitně, v literatuře.

„Kniha je nejmocnější zbraní národa. Národ, který si váží knih, váží si zároveň své duchovní nezávislosti a neztratí ji, dokud bude mít svou literaturu.“²⁶ Úryvkem z knihy Karla Čapka lze nastínit prvorepublikovou literární atmosféru, která je hlavním předmětem této práce. Národní sebeuvědomění, svoboda slova a názoru, to vše může poskytnout kniha, fenomén napříč stoletími. V literatuře se již od jejích počátků hledala útěcha a poučení z dob minulých. Nejinak tomu bylo i v té meziválečné.

V prvních poválečných letech se Československo stále ještě otřepávalo z následků první světové války. Výjimku netvořili ani spisovatelé, kteří se z těchto traumat snažili „vypsat“. Válka se tak stávala velkým tématem u mnohých

²² ČAPEK, Karel, Spisy, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 296.

²³ OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny nové doby 1848-2008*, Praha 2008, s. 85-86.

²⁴ MASARYK, GARRIGUE, Tomáš, *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*, Praha 1969.

²⁵ GALANDAUER, J., *T. G. Masaryk*, s. 1-2. Srov. OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*, Praha 1990.

²⁶ ČAPEK, Karel, *Pozdravy*, Praha 1979, s. 363-365.

spisovatelů. Ať už se jednalo o povídkové soubory Jaroslava Johna *Večery na slamníku*,²⁷ *Žasnoucí voják*²⁸ Fráni Šrámka nebo Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka*,²⁹ každý literát se s válečným tématem vypořádal jinak. Kritiku války střídalo vyjádření její absurdity, vzpomínky přinášela legionářská literatura, jejíž autoři byli v některých případech i hlavními aktéry svých příběhů.

Dva zásadní dějinné mezníky, jakými se stala první světová válka a Velká říjnová revoluce, přinášely zcela nová a neotřelá témata, která tak udávala tón české literární tvorby.

Velká říjnová revoluce³⁰ ovlivnila literaturu po celé Evropě. Československo se v prvních poválečných letech snažilo rychle politicky zorientovat. Říjnová revoluce byla tak jedním ze spouštěčů založení komunistické strany, k jejíž ideologii inklinovali nejrozumnější spisovatelé. Levicově orientovaní autoři se ve svých dílech vyjadřovali ke vztahu umělce k socialistické revoluci, budování nové společnosti na základě socialistických principů. Mezi nejvýraznější literárně orientované autory můžeme jednoznačně zařadit S. K. Neumanna, Marii Majerovou, Ivana Olbrachta a Jiřího Wolkeru.

Za zmínku stojí rovněž poválečný vývoj katolicky orientovaných autorů. Po válce se někteří obyvatelé republiky obrátili ke katolicismu zády. Panovníci rakousko-uherské monarchie byli totiž odjakživa spojováni s katolickou vírou. Není proto divu, že v době, kdy se lidé chtěli „odstříhnout“ od starých časů, považovali takovou víru za rakouské zpátečnictví. Protiklerikální hnutí se však netýkalo jen „obyčejných“ lidí, ale také některých kněží. Založením Československé církve³¹ a

²⁷ JOHN, Jaroslav, *Večery na slamníku, sólové výstupy, gramofonové desky, výstupy, pošklebky, sentimentality a triviality*, Brno 1920.

²⁸ ŠRÁMEK, Fráňa, *Žasnoucí voják: povídky z vojny*, Praha 1924.

²⁹ HAŠEK, Jaroslav, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, Praha 1924.

³⁰ Říjnová revoluce byla jedním ze zásadních mezníků ruské historie. Tzv. Velká říjnová socialistická revoluce započala 25. října 1917 (dle juliánského kalendáře užívaného v Rusku) a 7. listopadu roku 1917 (dle gregoriánského kalendáře, který byl např. v rakousko-uherské monarchii). Před zasedáním II. všeruského sjezdu sovětů vyhlásil Lenin s Trockým povstání. V noci ze 7. na 8. listopadu byl obsazen Zimní palác, následně pozatýkána Prozatímní vláda a moci se ujala bolševická strana. Srov. PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.

³¹ Československá církev vznikla krátce po válce. Na rozdíl od katolické církve neuznávala Řím jako největší církevní instanci, zrušila celibát, a co bylo důležité, zavedla bohoslužby v českém jazyce (vzhledem k tomu, že úředním jazykem Rakouska-Uherska byla němčina a mše probíhaly pouze v tomto jazyce, bylo zavedení češtiny na mše Československé církve opravdovým projevem vlastenectví).

podpořením hnutím Pryč od Říma (Los von Rom)³² své názory jasně demonstrovali. Teprve s postupem času začala katolická církev získávat zpět své postavení a upevňovat svou moc. Spisovatelé patřící ke katolicky orientovanému proudu se nejčastěji pohybovali kolem osobnosti Jaroslava Durycha.

Výraznou proměnou prošla i česká žurnalistika. Zde je namístě zmínit jméno Ferdinanda Peroutky, který je neodmyslitelně spjat s meziválečnou žurnalistikou a týdeníkem Přítomnost, vydávaným od roku 1924. U zrodu tohoto oblíbeného časopisu stál Tomáš Garrigue Masaryk, což samozřejmě do jisté míry určovalo jeho budoucí prodemokratický směr.

Aktéři prodemokratického proudu, protežující nové státní uspořádání a osobu prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka se ovšem nejčastěji shromažďovali kolem deníku Lidové noviny.³³ Patřili sem bratři Čapkovi, Eduard Bass, Karel Poláček, František Langer či již zmiňovaný Ferdinand Peroutka.³⁴ Pro jejich práci je typické promasarykovské smýšlení, což se promítalo v jejich žurnalistické i literární práci. Ve svých dílech zdůrazňovali vznik a následný

³² Pryč od Říma (Los von Rom) bylo hnutí v Rakousku-Uhersku na konci 19. století. V Československu se s tímto názvem začalo výrazně operovat po roce 1918 a byl jím nazýván silný protikatolický proud. Jedním z požadavků tohoto proudu bylo pak zejména omezení vlivu katolické církve ve všech státních institucích a ve společnosti celkově. TRAPL, Miloš, *Terminologie politického katolicismu*, in: Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 7.

³³ Lidové noviny v meziválečném období dosáhly svého vrcholu. Zvýšení nákladu logicky znamenalo i rozšíření poboček, nově tak vznikly filiálky Lidových novin např. v Plzni, v Českých Budějovicích. Zakladatel Lidových novin Adolf Stránský stejně jako jejich šéfredaktor Arnošt Heinrich se hlásil svojí politickou příslušností k Československé národně demokratické straně, což logicky určovalo směr, jakým se budou noviny ubírat. To podpořili i prodemokraticky smýšlející spisovatelé (Josef Čapek, Eduard Bass, Rudolf Těsnohlídek aj.), kteří do Lidových novin pravidelně přispívali. Posledně jmenovaný Rudolf Těsnohlídek je úzce spjatý zejména s brněnskými Lidovými novinami, kde působil jako šéfredaktor. Nalezení malého děvčátka v předvečer Vánoc v roce 1919 se mu stalo inspirací pro založení každoroční vánoční tradice Stromů republiky se sbírkou pro opuštěné děti. Skoro o deset let byl pak díky těmto sbírkám založen dětský domov v Brně-Žabovřeskách. Touto svou chvályhodnou činností přispěl Těsnohlídek zejména k rozvoji sociální demokracie, což je jedna z tezí Tomáše Garrigue Masaryka. K historii Lidových novin více PEŇÁS, Jiří (ed.), *Lidové noviny jako kulturní fenomén*, Praha 2013.

³⁴ Pro výše zmíněné autory je charakteristický jejich zcela neotřelý způsob publikování v periodikách. Velmi přesně to shrnul Aleš Haman ve svém přednesu na téma *Žurnalistika a publicistika v názorech bratří Čapků*: „Autoři čapkovské generace vnesli do publicistiky další inovace: využili známých žurnalistických útvarů, jako je soudnička, entrefilet, glosa, sloupek a další, k vyjádření čapkovsky řečeno „starých věcí“ (rozuměj obecně lidských problémů) novým způsobem. To umožnilo povznést efemérní záležitosti žurnalistické každodennosti na úroveň uměleckých objevů, a tak dále rozšířit pole prostého poznání světa, nýbrž prostor, kde se může uplatnit specifické lidské sebepoznání, sebeuvědomění, jaké přináší právě umění. V tomto smyslu se stala pro příslušníky čapkovské generace publicistika druhem umění schopným oslovit co nejširší vrstvy čtenářstva, a tudíž dodat jí rysy jak výrazně demokratické, tak zároveň umělecké.“ HAMAN, Aleš, *Žurnalistika a publicistika v názorech bratří Čapků*, in: GILK, Erik (ed.), Karel Poláček a žánry beletristické publicistiky, Rychnov nad Kněžnou, 2012, s. 12.

význam samostatného Československa. Neobvyklým příkladem může být pohádka Josefa Čapka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, která je určena malým dětem. Bezstarostnost a zapálení pro sport, což bylo jedním z odvětví, jimiž se rozvíjel prvorepublikový svobodný občan, je zase možné vidět v próze Eduarda Basse *Klapzubova jedenáctka*.³⁵

Období demokracie a první republiky skončilo vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava 15. března roku 1939 a společně s tím přišel i konec činnosti většiny spisovatelů. Ve válce, která byla vyhlášena o několik měsíců později, se zpečetila životní pout' mnohých autorů meziválečné literatury. Odkaz v podobě jejich stále dech beroucích děl přetrval až do dnešních dní.

³⁵ Dílům Karla Poláčka, Eduarda Basse, bratrů Čapkových aj. budou věnovány následující kapitoly.

2. Klapzubova jedenáctka (Eduard Bass)

Poválečná léta v Československu patřila nejrůznějším volnočasovým aktivitám. Lidé se začali otřepávat z následků války a snažili se na svoje mnohdy strastiplné prožitky zapomenout. V tom jim měly pomáhat nejen kulturní akce, jakými byly plesy či zábavy, ale také sport, který se stal dostupný každému člověku.

Začaly se zakládat či rozšiřovat nejrůznější tělovýchovné spolky, jež měly utužovat tělo i ducha. Patrně nejznámější byl národně orientovaný Sokol, dále pak např. katolický Orel, sociálně demokratická Dělnická tělovýchovná jednota aj. Mimoto se začalo čím dál více hovořit o Svazu Junáků – skautské organizaci, která byla založena v roce 1919. Tato organizace měla, podobně jako jí podobné, upevňovat národní sebevědomí a vychovávat slušné a poctivé mladé lidi.

Po válce zpopulárněly některé sportovní disciplíny jako box, plavání, šermování, tenis, hokej a fotbal. Sport si zkrátka podmanil téměř každého. Zajímali se o něj lidé různých věkových kategorií, původu, vzdělání; sportovní novináři měli doslova žně a pro spisovatele to byl výrazný inspirační zdroj. Jedním z takových spisovatelů byl i Eduard Bass. Když v roce 1922 spatřila světlo světa jeho humoristická povídka *Klapzubova jedenáctka*,³⁶ „uzemnil tak s laskavým humorem dobový fetiš do zdravějších poloh“.³⁷ Proč si Bass vybral právě fotbalový námět, může trochu ozřejmit doslov Ladislava Kháse k patnáctému výročí prvního vydání *Klapzubovy jedenáctky*: „Musíme vyznat, že i když ne fanaticky, vyznával Bass víru sešívaných slávistů. Návštěva fotbalového mače byla pro Basse požítkem, posilováním ještě ze sáčku s burskými nebo lískovými oříšky, který nekončil zápasem. Ještě po něm se konala rozprava jako po manévrech a pointovaly se dojmy, jež se vyrojily toho utěšeného odpoledne.“

Z těchto odpolední vytryskla i nálada této knížky, která v kreaci mazaného chalupníčka a jeho synů dává mládeži malebný příklad i dospělým čtenářské potěšení. To je zase nová forma lidového fortele, jejíž naučení se podává bez kárání a kázání a horlení a jež naše mysl vstřebává s laskavým slovem rozjařeného vypravěče.³⁸ Bass ve své próze dokázal propojit fotbalovou tematiku s některými

³⁶ BASS, Eduard, *Klapzubova jedenáctka: povídka pro kluky malé i velké*, Praha 1922.

³⁷ BLAHYNKA, Milan a kol., *Čeští spisovatelé 20. století*, Praha 1985, s. 21.

³⁸ MLČOCH, Zdeněk (ed.), *Eduard Bass*, Praha 1976, s. 3.

pohádkovými motivy,³⁹ čímž k tomuto rozsahem nevelkému textu přivedl čtenáře jakéhokoliv věku. To ostatně signalizuje již samotný podtitul „povídka pro kluky malé i velké“.⁴⁰

2.1 Jeden za všechny a všichni za jednoho

Klapzubova jedenáctka se týká jednoho malého fotbalového týmu. Jedenáct hochů, jež trénuje jejich vlastní otec, však nefunguje jako jedenáct samostatných jedinců, ale jako jeden celek, který díky své nikdy a ničím nenarušené soudržnosti společně překonává všelijaké překážky a nástrahy.⁴¹ Na první pohled se může zdát, že fungovat doslova jako jeden muž je typické pro všechny kolektivní sporty, ale vzhledem k roku vydání (1922) zde můžeme pozorovat jakýsi odkaz na léta válečná. V té době se již někteří Češi a Slováci vyhlašovali vůči Rakousku-Uhersku. Typickým příkladem jsou legionáři, kteří se raději nechali zajmout svým válečným protivníkem, než aby bojovali za monarchii. Z takové výchozí pozice se pak většinou mohli snadněji přesunout do postupně vznikající československé armády. Soudržnost legionářů je viditelná již jen na způsobu, jakým se oslovovali: bratře. Pro ideu samostatného Československa a odtržení od monarchie dokázali bojovat jako jeden muž.⁴²

Jména Klapzubovy jedenáctky jsou až na výjimky neznámá. Jednou z výjimek je rozhodně jejich mluvčí, nejstarší Honza, kapitán celého mužstva. Právě mezi ním a otcem Klapzubou probíhá většina dialogů týkajících se celého týmu. Všichni hoši jsou si sice rovnocenní, nikomu z nich otec nenadržuje, ale Honza

³⁹ Kniha začínající větou „Byl jednou jeden chudý chalupník“ již avizuje, že *Klapzubova jedenáctka* obsahuje mnohé pohádkové prvky. To je podpořeno pohádkovým vyprávěním babičky Navrátilové a oregonského dědečka, kteří tímto způsobem zvědavým dětem osvětlují samotný vznik Klapzubovy jedenáctky. Na druhou stranu je v díle použito velké množství fotbalových termínů (centrforvard, halvbek – v některých vydáních byla však tato slova vysvětlena přímo v textu), drobných politických narážek, což není pro pohádky úplně typické. Myslíme, že pro autorské pohádky toto není zase tak obvyklé. BASS, E., *Klapzubova jedenáctka* Praha 1963, s. 5.

⁴⁰ Tento podtitul byl zřejmě z důvodu přiblížení široké veřejnosti, např. ve vydání z roku 1963, úplně vynechán. BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, Praha 1963.

⁴¹ Spojení lidí, bojujících proti nepřízni osudu, stojících vždy jeden za druhým, do jednoho celku použil Bass i později třeba ve svém románu *Cirkus Humberto*. Dílo, které poprvé vyšlo na počátku války v roce 1941, má semknutím jednotlivců v jeden silný celek charakterizovat neohroženou sílu v boji proti nacismu. BASS E., *Cirkus Humberto*, Praha 1941.

⁴² K legionářské tematice a literatuře blíže kapitola Jízdní hlídka (František Langer).

zřejmě coby nejstarší vzbuzuje velkou důvěru u ostatních; pouze jemu se svěřují: „A vůbec, Honzo, řekni tátovi, co nám je! Jen to pěkně vyklop, ať se s tím pořád netrápíme.“⁴³ Bass tu ukazuje, že v každé společnosti či kolektivu musí být jedinec, který vždy určitým způsobem řídí ostatní; je však důležité, aby byl všemi členy dobrovolně respektován.⁴⁴

2.2 *Sportem k úspěchu a k bohatství*

Poválečné období pěstovalo mnoho sportovních disciplín na nejrůznějších úrovních. Na příkladu Klapzubovy jedenáctky je možno vidět, že sportu se může věnovat každý, a zároveň, že každý může svou vlastní pílí dosáhnout čehokoliv.

Klapzuba své hochy přivede k fotbalu z důvodu nepříznivé finanční situace rodiny,⁴⁵ zdali k tomu ovšem mají však alespoň základní předpoklady, nikde popisováno není: „Ráno v pět hodin už hochy probudil a vzal je na ostrý hodinový pochod do lesa. Když ušli šest kilometrů, obrátili se a zpátky to vzali klusem [...] a tak je učil brát míče ze vzduchu, umrtvit je, podávat, falšovat, střílet v klidu i v běhu ze země i rovnou z podání [...] K tomu ještě přišla zvláštní cvičení běhů a skoků.“⁴⁶ Hoši procházejí opravdu pečlivou a zevrubnou průpravou, na jejímž konci stojí odměna v podobě zápasů s nejlepšími hráči. Právě to pro ně totiž představuje největší úspěch. Ve své ušlechtilosti, kterou zde Bass vyzdvihuje, nehrají pro peníze, ale pro potěšení ze hry. Minimálně přesně tak to vnímají oni. Z toho je vyvede až malý kluk, který jim řekne, že s nimi hrát nebude, protože oni jsou profesionálové hrající pro peníze: „My hrajeme pro čest a vy hrajete pro peníze. Já s vámi nic nechci mít.“⁴⁷ To všechny Klapzubáky zaskočí, především pak kapitána Honzu, neboť „oni sami hráli

⁴³ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 60.

⁴⁴ Takový přístup je možný jen v demokraticky uspořádané společnosti. V této práci již padla zmínka o demokracii a názoru Tomáše Garrigua Masaryka na ni. Nyní je však na místě vrátit se k jedné jeho myšlence, neboť díky ní bude alespoň trochu pochopitelné, na jakých principech by v ideálním případě mohla taková společnost fungovat: „Demokracie je názor na život, spočívá na důvěře v lidi, v lidskost a v lidství, a není důvěře bez lásky, není lásky bez důvěře. Řekl jsem jednou, že demokracie je diskuse. Ale pravá diskuse je možná jen tam, kde si lidé navzájem důvěřují a poctivě hledají pravdu [...]“. ČAPEK, K., *Spisy, Hovory*, s. 296.

⁴⁵ „Byl jednou jeden chudý chalupník, jmenoval se Klapzuba, a ten měl jedenáct synů. Ve své chudobě nevěděl, co s nimi, a tak z nich udělal fotbalové mužstvo.“ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 5.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž, s. 56.

vždycky jen o čest, ale vzpomněl-li si na tisícovky v tátově zásuvce, bál se, že by se sotva mohl hájit.“⁴⁸ Kvůli této drobné příhodě se rozhodnou ukončit svoji sportovní kariéru, protože už je plně neuspokojuje.

2.3 *Fair play nejen na hřišti*

Klapzubáci jsou jako jedno tělo a jedna duše, když hrají. O podobě a vlastnostech jednotlivce se toho mnoho nedozvíme. Z jejich jednotného chování, Honzových promluv, které vyjadřují názor celého mužstva, jde všem Klapzubovým synům o štěstí a blahobyt jejich rodičů⁴⁹ a pak především o tzv. fair play. Bassův záměr vykreslit Klapzubovu jedenáctku jako vzorné syny a poctivé hráče má mít logicky výchovný charakter. Kniha je určena pro malé i velké chlapce a nenásilně je vede k tomu, že umět spoléhat jeden na druhého, ctít své rodiče a naučit se být férový vůči ostatním, a to nejen ve hře, by měla být samozřejmost každého mladého člověka.⁵⁰ Jako protiklad čestného českého fotbalového týmu stojí španělský fotbalový tým, který se neštítí žádných prostředků k dosažení svých cílů: „[...] ale nejlíp bude, když je včas zchromíme! Jistota je jistota [...] a kdyby se bylo vyhovělo všem, byla by celá Klapzubova jedenáctka za pět minut po písknutí na chirurgické klinice.“⁵¹

Do Klapzubovy jedenáctky přibyl po její návštěvě Anglie další člen – waleský princ. Nikdo se k němu však jako k princovi nechová, fair play se musí prosazovat nejen na hřišti, ale také v domácnosti: „[...] musí žít v naší rodině navlas tak jako kterýkoli z mých hochů, stejnou práci, stejnou stravu a stejnou poslušnost. Od chvíle, kdy se k nám dá, je z něho nejmladší Klapzuba a princem bude, až když zase odejde.“⁵² Na waleského prince fotbalová každodennost v rodině Klapzubů tak

⁴⁸ Tamtéž, s. 57.

⁴⁹ „Nám jde jen o jedno – jestli jste už s maminkou nadosmrti zajištěni [...]“. Jestli ne, tak už nemluvm, hraje se dál.“ Tamtéž, s. 61.

⁵⁰ V poválečném období bylo často hojně skloňováno jméno Jiří Guth Jarkovský, hlavní propagátor sportu. Mimo to byl však známý i svou výchovou správného chování, jako byly skromnost, čestnost či poctivost. Vzhledem k jeho sportovním aktivitám by tak logicky mělo být jakékoliv sportovní klání spojeno s férovým jednáním (typický příkladem je sportovní spolek Sokol nebo skautský Junák). O naplnění této myšlenky se Bass snaží v průběhu celého příběhu.

⁵¹ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 14.

⁵² Tamtéž, s. 32.

silně zapůsobí, že ji přenese i do své zahajovací řeči⁵³ nastupujícího panovníka: „Budeme usilovně pěstovati kombinaci tří vnitřních, považující přitom finance za nejlepšího centrforvarda a obchod a průmysl za nejlepší spojky Anglie. Budeme stále pečovati o to, aby mezi všemi řadami obyvatelstva zavládla dokonalá souhra [...].“⁵⁴

Motiv píšťalky, který se objevuje v příběhu oregonského dědečka, má čtenářům připomenout, že hrát fair se má nejen na fotbalovém hřišti, ale také v životě. Dokud kouzelná píšťalka zapíská pouze v momentě, kdy na hřišti dochází k faulům a jiným fotbalovým nepravostem, je všemi obdivována. Avšak v okamžiku jejího použití v běžných každodenních situacích je ostatními odmítána: „Píšťalka byla neúprosná a přísná a soudcovala, i když to nebylo na hřišti. A právě v životě poznal Honza, že to není vždycky pohodlné, když se nestrpí žádná nepravost [...]. A tak čím dál tím více se zapléтал Honza skrze tu zlatou píšťalku do nepříjemností. Čím větší množství lidí poznal, tím častěji píšťalka pištěla, a zvláště když přišel do velkých měst, do těch ohromných mravenišť, píšťalka nepřestávala ječet a kvičet.“⁵⁵

2.4 Český člověk v cizině

Za Klapzubáky stojí nebojácný a jen tak ničím nezaskočený otec Klapzuba, jenž je „oslavou poctivé práce, vynalézavosti a chytrosti českého člověka“.⁵⁶ Naprosto nesouhlasí s nečestným a neférovým jednáním a díky svému důvtipu a bezedné nápaditosti vždy nad takovým lidským prohřeškem zvítězí. „Skoro v každém Bassově vyprávění najdeme jeho radostný obdiv k tomuto důvtipu, ke vši té chytrosti, hbitosti, šikovnosti, zručnosti, vynalézavosti, tvořivosti a vtipnosti, krátce řečeno k tomu (jak s oblibou říkal) fortelu, s jakým náš člověk umí dělat.“⁵⁷

Otec Klapzuba sice nevládne žádným cizím jazykem, přesto se však díky překladatelům, dostatečné empatii, a hlavně absenci obavy, že by se mohl jakkoliv zesměšnit, setkává např. se samotným anglickým králem: „Jejich englický

⁵³ Řeč je navíc věnována „Mým národům!“, což je narážka na manifest „Mým národům“, kterým císař František Josef I. ohlašoval počátek války.

⁵⁴ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 40.

⁵⁵ Tamtéž, s. 46-48.

⁵⁶ PERSTICKÁ, Dagmar, *Eduard Bass známý, neznámý*, Brno 1987, s. 19.

⁵⁷ MLČOCH, Z., *Eduard Bass*, s. 4.

Veličenstvo, pane král, rozjařil se starý Klapzuba, budou-li mít nějaký těžkosti, zajedou si k nám do Dolních Bukviček a já už jim na to najdu správněj fortel.“⁵⁸

Klapzuba, postava výrazně dominující celému příběhu, představuje bodrého vesnického muže, chápavého otce, všemi respektovaného trenéra, a především pak organizátora účasti Klapzubovy jedenáctky na různých fotbalových utkáních. Fotbalových úspěchů na domácí půdě si sice nesmírně váží, ale současně ví, že záleží na tom, jak se jeho synové projeví ve světě: „Člověk musí pořád chtít něco víc a někam výš. Po celý život. Kdo je mistrem doma, musí chtít být i mistrem ve světě. A nesmí přestat, dokud vůbec ještě něco zbývá, čeho nedosáhl.“⁵⁹ Bez sebemenších jazykových znalostí tedy domlouvá fotbalové zápasy po celém světě např. v Berlíně, Londýně, Kodani a Klapzubáci poráží každé fotbalové mužstvo, které jim doslova přijde do cesty. I taková malá země, jakou Československo ve srovnání s ostatními bylo, může v nějaké aktivitě vynikat a být všemi ostatními uznávána. Čtyři roky po vyhlášení samostatného Československa tak Bass drobně pateticky poukazuje,⁶⁰ že i bez Rakouska-Uherska se dokážou Češi a Slováci prosadit, že také oni obstojí před rozličným soupeřem.⁶¹

2.5 Shrnutí kapitoly

Příběh pojednávající o chudém chalupníkovi a jeho jedenácti synech, kteří se díky své vlastní pili a odhodlání vypracují na nejlepší fotbalové hráče ve světě, díky čemuž se výrazně změní i jejich společenský status, je výborný námět pro vytvoření skutečně moderního příběhu. Použití fotbalové terminologie a reálných jmen tehdejších fotbalových hráčů jistě vytváří zajímavý čtenářský zážitek.

Kniha má působit výchovně, což se projevuje na příkladu fair play a to nejen na hřišti, ale také v běžných situacích každodenního života. Dětem, klukům malým a

⁵⁸ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 30.

⁵⁹ Tamtéž, s. 11-12.

⁶⁰ Ve skutečnosti je vcelku asi nepravděpodobné, aby jedenáctičlenný vesnický fotbalový manšaft po třech letech tréninku obstál před evropskými kluby nejvyšší úrovně. Bassovi však na tomto faktu evidentně vůbec nezáleží. Jde mu spíše o vynesení Československa coby země mající také své favority v nejrůznějších sportovních zápolech, o vynesení jedenácti vesnických českých hochů, kteří svou férovou hrou a čestným jednáním dokážou, že oni se ve světě neztratí, na světový podstavec.

⁶¹ V Hovorech s T. G. Masarykem tyto narážky na malý, leč velmi úspěšný národ lze nalézt na mnohých stránkách: „My nejsme horší než kterýkoli národ na světě, a v některých věcech jsme i lepší; i v cizině to už začínají vidět.“ ČAPEK, K., Spisy, *Hovory*, s. 30.

velkým, poskytuje určitý mravní vzor, jak se mají slušní lidé v demokratickém státě chovat.

Klapzubova jedenáctka si najde své příznivce v každé věkové kategorii a v každé době. Vzhledem k roku vydání z příběhu tryská jistá ideologie, avšak Bass ji zde dokázal přenést na humornou rovinu, a proto ve výsledku nepůsobí tak podbízivě, jak to bude možno vidět u dalších analyzovaných děl.

3. Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen (Josef Čapek)

Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen je název jedné z pohádek útlé knihy Josefa Čapka *Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*.⁶² Knížka určena nejmenším čtenářům byla poprvé vydána v roce 1929 a patří do tzv. Čapkova dětského období. V druhé polovině dvacátých a na začátku třicátých let jsou jeho díla, a to jak literární, tak výtvarná, spojená s dětskou tematikou. Vedle *Povídání o pejskovi a kočičce*, které Čapek sám ilustroval, vznikla ještě pohádka *O tlustém pradědečkovi a loupežnících*, která se později stala, s mírně modifikovaným názvem, součástí knihy Karla Čapka *Devatero pohádek a ještě jedna jako přívazek od Josefa Čapka*.⁶³ Navíc v té době publikoval v Lidových novinách naučné hovory, knižně vydané o víc než dvacet let později pod názvem *Povídejme si, děti*.⁶⁴ K psaní pohádek, ilustrování a vzniku obrazů tematizujících bezstarostnost dětství ho inspirovala především jeho dcera Alenka (nar. 1923).

Pohádková knížka Josefa Čapka „byla daleko bližší dětskému chápání než fantazii a vtipem hýřící pohádky jeho bratra. Alence a jejím vrstevníkům jako by šly z duše směšné a zábavné historky, blízké dětským hrám a každodennímu životu dítěte.“⁶⁵ Čapek knihu navíc obohatil o výchovnou složku; pohádková zvířata pejsek s kočičkou radí dětem, aby se teple oblékaly, pravidelně umývaly a tak podobně.

Zmíněná pohádka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen* byla ve vydáních v letech komunistické totality vyřazena. Byla považována za vzpomínku na meziválečné Československo úzce spjaté s demokratickou vládou Tomáše Garrigua Masaryka. K opětovnému zařazení kratičkého příběhu na původní místo v souboru došlo až po roce 1989.

⁶² ČAPEK, Josef, *Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*, Praha 1929.

⁶³ ČAPEK, Karel, *Devatero pohádek a ještě jedna jako přívazek od Josefa Čapka*, Praha 1968.

⁶⁴ ČAPEK, Josef, (ed. HALÍK, Miroslav), *Povídejme si, děti*, Praha 1968.

⁶⁵ MALEVIČ, Oleg, *Bratři Čapkové*, Praha 1999, s. 206.

3.1 Motiv dobra a zla

„Já jenom vím, že dříve bylo na světě hůř než teď, že byla veliká vojna a hlad.“⁶⁶ Tato věta, jíž pejsek objasňoval kočičce, jak to bylo „za starých časů“, jasně demonstruje negativní postoj k období habsburské monarchie. Prostřednictvím pejska Čapek dětem utváří pohled na Rakousko-Uhersko, které způsobilo válku a následné těžké poměry v zázemí. Čapek se zde však omezuje pouze na období v letech 1914-1918, kdy „bylo na světě „hůř“. Čtyřleté boje logicky obyvatele českých zemí zcela vyčerpaly, a je bez diskuze, že toto období je považováno za nepříliš šťastnou část dějin Rakouska-Uherska. Postavení českých zemí na konci devatenáctého a začátku století následujícího nebylo ovšem zdaleka tak tristní. Interpretace, k níž se přiklonila promasarykovsky smýšlející inteligence v meziválečném období o utlačovaných, bezbranných Čechách, se blíží spíše k mýtu než k realitě. Jasným důkazem je i Masarykův spis *Česká otázka*⁶⁷ vydaný na konci devatenáctého století. Jeho autor se zde sám vyslovuje ve prospěch monarchie a Rakouska-Uherska, které nebrání českému národu v dosahování jeho cílů.⁶⁸

Naopak „teď“ je to na světě tisíckrát lepší“.⁶⁹ Čapek, známý svým kladným a blízkým vztahem k Masarykovi se stejně jako další spisovatelé z okruhu kolem Lidových novin chtěl „odstříhnout“ od dob minulých a dětem, pro které je knížka určena, připomenout, že žijí ve vlastním svobodném státě, Československé republice.

3.2 Pan prezident vs. císař pán

„[...] lidé byli smutní a nešťastní, protože měli špatného císaře pána [...] a lidé mají dobrého pana prezidenta, a ten se jmenuje Masaryk.“⁷⁰ Vzhledem k Čapkově prodemokratické orientaci, jež byla v té době úzce spjata s vládou T. G. Masaryka, je protežování prezidenta nad císařem jednoznačným ideologickým

⁶⁶ ČAPEK, Josef, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, in: Povídaní o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech, Praha 1996, s. 26.

⁶⁷ MASARYK, T. G. M., *Česká otázka*, Praha 1969.

⁶⁸ GALANDAUER, J., *T. G. Masaryk*, s. 1-2.

⁶⁹ ČAPEK, Josef, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, s. 26.

⁷⁰ Tamtéž.

záměrem, což trošku umocňuje i fakt, že zatímco prezident má v textu své jméno, císař je označován pouze svojí panovnickou hodností. Tento Čapkův krok výrazně polarizoval jednotlivé role na kladné a záporné. Kladná role je přiřknuta panu prezidentovi, díky kterému skončila válka a následně vznikla Československá republika. Čapkova interpretace představuje Masaryka jako neohroženého hrdinu, který vlastní pílí a odvahou „vybojoval“ republiku. Zřejmě z důvodu, aby se nepouštěl do zbytečné faktografie, kterou by dětský čtenář nepochopil, vynechává informace např. o zahraničním odboji či legionářích.⁷¹ V stejné pozici, ovšem v záporném slova smyslu, je vyobrazena i postava císaře pána. Ani on okolo sebe nemá žádné rádce, budoucího následníka trůnu aj.

3.3 Motiv lži

Jak bylo zmiňováno na začátku, kniha může v určitých aspektech působit výchovně. V kapitolách, kde pejsek s kočičkou dětem radí, jak se mají chovat, to určitě souhlasí.

Praporky, které mají symbolizovat oslavu a příslušnost k nově vzniklému Československu, přinutí pejska a kočičku ke lži. Ačkoliv mají peníze a praporky by si mohli koupit, budou podvádět, aby je získali bez peněz: „[...] já tě zavinu do peřinky, jako kdybys byla malé miminko, vezmu si tě na ruku a půjdu tam něco koupit. Však máme nějaké ušetřené peníze. A ten kupec nám přidá praporeček a budeme mít prapor – a prosím – zadarmo!“⁷² Čapek v některých kapitolách, prostřednictvím pejska a kočičky až moralizující, tu veřejně přiznává jejich podvod, a to ve jménu republiky, respektive oslav jejího vzniku. Protežování meziválečného Československa, stejně jako zřízení republiky je zde víc než průhledné. Poučení, které by si každé dítě mělo z pohádky odnést, tím Čapek naprosto potírá. Neomlouvá ho ani fakt, že pejsek s kočičkou si praporky de facto zaplatili, neboť aby je získali, museli si vždy něco koupit.

⁷¹ Srov. KNÍŽEK, Antonín, *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932 (s úpravou Boženy Hrejsové), s. 11. „Kolem ní se seskupili revolucionáři v ruských, francouzských a italských uniformách, s týmž praporem [...]“ Na rozdíl od Čapka byl Antonín Knížek (analýza jeho pohádky bude v další kapitole) voják, legionář. Tento fakt tak zmínil i ve své pohádce.

⁷² ČAPEK, Josef, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, s. 27.

3.4 Shrnutí kapitoly

Komunistickým režimem zamítnutá pohádka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen* čekala dlouhá léta, než se opětovně stala součástí dětské knihy *Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vzhledem k politickému vývoji v Československu se význam pohádky posunul úplně do jiných rovin, než tomu bylo původně. Zatímco v době svého vzniku měla mít především didaktický charakter, dnes působí na čtenáře spíše křečovitě a chvílemi až komicky. I přesto ji v určitém aspektu lze shledat jako cennou výpověď prvorepublikové dětské literatury.

4. Pohádka o paní Masarykové (Antonín Knížek)

Předchozí analyzovaná díla vzešla z per autorů soustředujících se kolem Lidových novin. Autor *Pohádky o paní Masarykové*⁷³ Antonín Knížek se k nim sice žádným způsobem neřadí, přesto jej do naší práce zahrnujeme. Jeho pohádka si totiž ve svém průhledném didaktickém a ideologickém sdělení příliš nezavdává s předcházející Čapkovou pohádkou. Následnost analýz těchto dvou pohádek se nám jeví jako velmi přínosná, neboť lze lépe proniknout do světa dětské prvorepublikové literatury ovlivněné demokratickým mýtem.

4.1 O autorovi

Vzhledem k tomu, že Knížek nepatří mezi známé osobnosti československé meziválečné literatury, v následující pasáži výjimečně zařazujeme zásadní informace o jeho životě.

Antonín Knížek se narodil roku 1890 a čapkovským rokem narození patřil mezi jedince, jejichž život protnul obě světové války. Po idylicky stráveném dětství ve Starých Hradech a jeho okolí nastoupil na učitelský ústav v Jičíně, jenž zdárně dokončil v roce 1910. Toho roku pln ideálů a mladistvého elánu poprvé stanul za učitelskou katedrou. Dlouho za ní však nepobyl, neboť roku 1914 začala válka a Knížek musel narukovat. Již v té době nesouhlasil s vládou rakousko-uherské monarchie, a proto při první příležitosti z její armády utekl. Po různých peripetiích se dostal až do České družiny, kde se začal utvářet jeho silný cit pro spravedlnost a čestnost. „Život v legiích byl plný smyslu pro bolesti a radosti jedince, cenili jsme vojáka i důstojníka podle jejich vnitřní hodnoty, odvahy a charakternosti.“⁷⁴

Po válce se Knížek na chvíli vrátil ke svému učitelskému povolání, ale nakonec zakotvil jako ředitel Domova legionářských sirotků v Praze-Veleslavíně. Dále se věnoval práci v Podpůrném fondu legionářském při Ministerstvu obrany a ČsOL.

⁷³ KNÍŽEK, Antonín, (s úpravou B. Hrejsové), *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932.

⁷⁴ LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

Účast ve válečných událostech a členství v legiích se staly pro Knížka natolik inspirativními zkušenostmi, že se je rozhodl zpracovat do některých svých děl. Ačkoliv se jedná o díla většinou nepříliš vysoké kvality, přinášejí svědectví obyčejného člověka o společenském a politickém klimatu první poloviny 20. století a v tom je patrně jejich největší přínos. Prózou *Pohádka o paní Masarykové*, která mu jako jedna z mála vyšla knižně, jasně demonstroval svůj vřelý až obdivný vztah k Tomáši Garrigue Masarykovi, který se začal utvářet již v legiích.

4.2 Příběh jedné pohádky

Útlá kniha Antonína Knížka zaujme na první pohled již svým názvem. Očekávalo by se, že legionář a učitel v jedné osobě napíše knihu spíše o Tomáši Garrigue Masarykovi, prvním československém prezidentovi a ústřední osobnosti zahraničního odboje za první světové války. Knížek byl známý svým silným sociálním cítěním a šlechetným vztahem k ženám⁷⁵, proto bylo přirozené, že si k literárnímu zpracování vybral postavu manželky prvního československého prezidenta. Právě na jejím příkladě mohl totiž ukázat v nejlepším světle i T. G. Masaryka: skromná, česky uvědomělá Američanka vedle filozofa a budoucího prezidenta bojujícího za pravdu. Patetičtější námět by se patrně hledal velmi obtížně: sehraná, idylicky laděná manželská dvojice zachraňuje československý lid před zhoubnou rakousko-uherskou monarchií.

Příběh o Charlottě Garrigue Masarykové poprvé zazněl v ústní podobě 13. května 1927, kdy se Knížek spolu s několika legionářskými dětmi vydal k jejímu hrobu na lánském hřbitově. Teprve později dostal nápad pohádku o Charlottě Masarykové knižně zpracovat. Po jejím dopsání požádal strážnickou učitelku Boženu Hrejsovou,⁷⁶ aby její žáci knihu doplnili svými ilustracemi. Hrejsová však v té době

⁷⁵ Knížkovo silné sociální cítění bylo implicitně naznačeno v některých jeho činnostech v podkapitole O autorovi. Co se týče vztahu k ženám, choval se k nim vždy velmi hezky a s úctou. Naprosto přesvědčivé je to vidět na příkladu jeho ženy, se kterou byli sezdáni skoro padesát let a pro Knížka to byla nejen milovaná žena, báječná manželka, ale především také spolehlivá spolupracovnice, která mu často pomáhala v plnění jeho mnohočetných činností. Tamtéž.

⁷⁶ Božena Hrejsová (1870-1945) působila jako učitelka ve Strážnici na Moravě. Svou práci brala jako poslání a starost o její žáky, ale i jiné děti vyplňovala téměř celý její život. Ke každému z nich si našla svůj osobitý vztah a snažila se mu být, v případě problémů, jakkoliv nápomocna. Snad i proto z jejího

již neučila, takže Knížka musela odmítnout. Teprve až při náhodné návštěvě školy se dětem zmínila o nabídce „strýčka“ Knížka, jak ho sama, zřejmě ve snaze přiblížit malým dětem neznámého člověka, pateticky nazvala. Děti prý začaly jásat a Hrejsová klidným hlasem převyprávěla Knížkovu pohádku, navíc ještě doplněnou její vlastní vzpomínkou na manžele Masarykovy.⁷⁷ Děti sice pár obrázků skutečně vytvořily, jejich nadšení však vydrželo pouze do prázdnin a zdálo se, že ilustrace k pohádce nebudou dokončeny. Nakonec se o výtvarné zobrazení Knížkova dílka postaraly bývalé žákyně učitelky Hrejsové a s výslednou grafickou ilustrací jim pomohl Jaroslav Dobrovolský.⁷⁸ Knihu obohacenou o ilustrace bylo nutné doplnit ještě několika kapitolami. Po samotné pohádce následovala kapitola od Rudolfa Šoupala⁷⁹ nazvaná *Knížkova pohádka ve třídě učitelky Hrejsové ve Strážnici*, navíc doplněná radou, jak pohádku vypravovat ve škole. Knížek byl s výsledkem spokojený a pohádku „více než pravdivou“ věnoval všem československým dětem. *Pohádka o paní Masarykové* byla vydána ve Strážnici roku 1932 s úpravou pro školní praxi od Boženy Hrejsové nákladem místní organizace Okresní péče o mládež.⁸⁰

popudu vznikl v roce 1921 ve Strážnici dětský domov. Více k této zajímavé dámě: SEDLÁK, Jiří, *Božena Hrejsová 1870-1945*, Brno 1971.

⁷⁷ Učitelka Božena Hrejsová se s T. G. Masarykem a jeho ženou setkala na univerzitním kurzu, kde Masaryk přednášel. Při návratu domů se s nimi náhodou potkala na nádraží, kde ji Masarykovi okamžitě zahlédli a následně ji dokonce pozvali na oběd. LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

⁷⁸ Jaroslav Dobrovolský (1895-1942) byl meziválečný umělec a výtvarník. Jednu dobu působil jako starosta města Hodonín. Spolupracoval s ilegální odbojovou organizací „Obrana národa“. Měl na starosti především zpravodajskou činnost.

⁷⁹ Rudolf (Ruda) Šoupal (1876-1950), hodonínský rodák, celoživotní stoupenec idejí Tomáše Garrigua Masaryka. Více MILOŠ, Hynek, *Pedagog a věrný stoupenec idejí T. G. Masaryka Rudolf Šoupal*, Hodonín 2001.

⁸⁰ Kde Knížek získal kontakty na Boženu Hrejsovou, není známo. Z jeho osobní pozůstalosti se ale nabízí jedna možná interpretace, že k jejich seznámení došlo na jednom učitelském kurzu. Vzhledem k tomu, že oba měli velký cit a pochopení pro práci s dětmi a navíc ještě podobné promasarykovské smýšlení, zůstávali zřejmě až do smrti Boženy Hrejsové v kontaktu.

Důvod, proč knížka *Pohádka o paní Masarykové* vyšla právě ve Strážnici (okres Hodonín), rovněž není známý. Knihu však ilustrovaly strážnické děti, graficky ji upravil starosta města Hodonín Jaroslav Dobrovolský, návod pro učitele, jak pohádku vypravovat sepsal také hodonínský rodák Rudolf Šoupal a především strážnické příslušnictví Boženy Hrejsové mohlo zapříčinit, že na její přání byla kniha vydána právě tam.

4.3 Děj

Manželka prvního československého prezidenta pocházela z rodiny amerického knihkupce, později ředitele pojišťovny. Nebyla to „princezna dolarová, pozemskými statky oplývající, ale byla přece bohatá, a to na statky duchovní, bohatá rozumem, láskou a dobrem“.⁸¹ Zbožňovala hudbu a tato vášeň ji přivedla až do Lipska, kde se jí věnovala. Právě tam si ji našel její budoucí manžel Tomáš, „rytíř bez bázně a hany, obrněný nikoliv mečem, ale učeností, láskou k pravdě a k práci“.⁸² Vzájemné sympatie přerostly v lásku, která byla stvrzena krásnou svatbou, po níž si rytíř Tomáš změnil svůj monogram na svém erbu na T. G. M.. Jejich manželství trvalo dlouhých pětadvaceti let a bylo vyplněno péčí o druhé. Mezitím se z princezny Charlotty stala manželka a matka, která vychovala pět dětí: „Paní z pohádky sama je vychovávala, na rukou do parku na procházku nosila, sama si domácnost obstarávala, chodila do konsumu s taškou nakupovat a při tom všem jí ještě zbývalo dosti času, aby stále studovala a pracovala se svým mužem a večer pak po celodenní únavě mistrnou hrou na klavír zaháněla chmury z jeho čela.“⁸³ Kromě hudby měla ráda i literaturu, vedle zahraničních autorů si oblíbila i české autory, jako např. Karla Hynka Máchu, Jana Nerudu a Karla Havlíčka Borovského.

Když vypukla první světová válka, vyslala Charlotta rytíře Tomáše a svou dceru Olgu do boje proti černožlutému drakovi, který je po tři sta let utiskoval: „Sama zůstala doma a bránila se srdnatě černožlutému draku, který v době války přímo zuřil. Hladem ji trýznil, policejními chapadly obtěžoval a hlídal. Na veškeré otázky týkající se rytíře Masaryka odpovídala klidně: „Já vím, že co tatínek dělá, dobře dělá. Mně stačí, vím – li, že je zdrav.“⁸⁴ Čtyři roky však nakonec zmohly i zprvu nepřemožitelného draka: „Tělo jeho rozčtvrceno a z útrob jeho vyskočila smavá dívčina v slováckém kroji s běločervenou čelenkou a zlaticím nápisem 28. říjen 1918.“⁸⁵ Tomáš se mohl konečně vrátit domů, „do zaniklé drakovy říše, v níž žila již usměvavá a mladá dívčina – ČSR“.⁸⁶ Tomáš se vrátil jako hrdina, prezident-

⁸¹ KNÍŽEK, A., *Pohádka*, s. 5.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž, s. 7.

⁸⁴ Tamtéž, s. 9-10.

⁸⁵ Tamtéž, s. 11.

⁸⁶ Tamtéž.

Osvoboditel, ale jeho milovaná Charlotta ho již nevítila, neboť byla v té době nemocná a pobývala v sanatoriu, kam se za ní Tomáš okamžitě vypravil. Dojatá mu padla do náruče a propukla v ohromný pláč. Zatímco Tomáš svůj boj s drakem vyhrál, ona ten svůj v roce 1923 prohrála: „13. května dotrpěla naše velká žena, aby si odpočinula na lánském hřbitůvku.“⁸⁷

4.4 Motiv dobra a zla

Dobro zde představuje postava rytíře Tomáše (Tomáš Garrigue Masaryk) a princezny Charlotty (Charlota Garrigue Masaryková) a personifikace Československé republiky jako smavé dívčiny. Motiv zla je zde vyobrazen jako černožlutý drak, což odpovídá barvám státního znaku bývalého Rakouska-Uherska.

Motiv dobra a zla logicky diferencuje samotné postavy na kladné a záporné. Mezi kladné postavy jednoznačně patří krásná, chytrá, hodná a především čestná princezna Charlotta. Na rozdíl od většiny princezen je Charlotta vylíčena jako skromná žena, která se zbavuje luxusu ku prospěchu ostatních a za každé situace stojí za svým mužem. Prvoplánově je zde Masaryková postavená na piedestal všech ctností, což je podpořeno odmítáním jakýchkoliv neřestí: „Na druhé stuze čteme: ‚Pití a kouření jsou dvě velké překážky ve vzdělání lidstva.‘“ V její rodině se pila jenom voda a mléko. Třetí stuha nesla nápis: „Nelhat, poctivě být pravdivým, neboť pravda vítězí.“⁸⁸ Tedy veškeré konání v zájmu pravdy, v zájmu lidí, to je podstatný spojující prvek obou manželů.

Rytíř Tomáš je další kladnou postavou pohádky. V celém příběhu mu sice není vymezen příliš velký prostor, ale když se objeví na scéně, je zobrazen jako neohrožený vojevůdce, jenž společně s legionáři zachraňuje československý národ.

Vyobrazení Rakouska-Uherska jako černožlutého draka není náhodná. Drak je ve většině případů chápán jako záporná bytost, čímž Knížek posouvá monarchistické zřízení státu do jednoznačně záporné roviny. V opozici proti drakovi stojí „smavá dívčina v slováckém kroji s běločervenou čelenkou a zlaticím nápisem

⁸⁷ Tamtéž, s. 13.

⁸⁸ Tamtéž, s. 9.

28. říjen 1918 v slováckém kroji coby Československá republika“,⁸⁹ jež má představovat krásu a naději. Slovácký kroj a běločervené zbarvení čelenky symbolizují český folklór.⁹⁰

Knížek se držel klasického pohádkového vzorce, kdy dobro zvítězí a zlo je potrestáno; slovy Zdeňka Vyhlídala: „Mechanismus dobra a zla nakonec drtivou silou postihuje viníka a odměňuje hrdiny s čistým morálním štítem.“⁹¹

4.5 Princezna a rytíř

Zcela průhledné pohádkové označení Masarykových působí místy až kýčovitě. Charlotta Garrigue Masaryková patřila k tzv. hodným a chápavým princeznám, kterým v žádném případě nešlo o majetek a bohatství a jež celý svůj život zasvětily pomoci druhým lidem. Masaryková byla sice známa svou charitativní činností, ale způsob, jak ji Knížek vykreslil, je chvílemi velmi patetický a současnému čtenáři se tím charakter paní Masarykové značně oddaluje.

Masaryk vystupující v roli rytíře přesně odpovídá Knížkovu autorskému záměru oslavit zakladatele československé samostatnosti. Rytířem byl označován čestný člověk, jenž byl odjakživa spojován se statečností, věrností a štedrostí. A přesně statečnost (odchod do zahraničí v roce 1914 a zde se aktivně účastnit zahraničního odboje), věrnost (československému národu) a štedrost (starost o chudé, korespondující s činností jeho ženy) představovaly právě ty atributy, které chtěl Knížek vyzdvihnout.

4.6 Obrazové ztvárnění pohádky

Ilustrační doprovod v podání strážnických dětí je velmi bohatý. Ze všech obrázků stojí za zmínku vyobrazení nově vzniklé republiky coby „smavé dívčiny“ a postavy Charlotty Garrigue Masarykové jako snové krásné dívky.

⁸⁹ Tamtéž s. 10-11.

⁹⁰ Dívčina je oblečena záměrně do slováckého kroje, neboť tento folklórní prvek má odkazovat na rodné město Tomáše Garrigua Masaryka Hodonín.

⁹¹ VYHLÍDAL, Zdeněk, *Klasická pohádka a skutečnost*, Olomouc 2004, s. 45.

Charlotta Garrigue Masaryková je v očích dětí vypodobněna jako opravdová princezna, snová plavovlasá dívka jdoucí po dlouhé cestě: „Cizinka, přichází k novému lidu, k novému národu a přináší mu na dlani své čisté srdce, z něhož vyzařují paprsky dobra a krásy.“⁹²

Je pozoruhodné, že žádné z dětí nenapadlo nakreslit manžele Masarykovy v jejich starší podobě. Obrázky mají vyobrazovat celý jejich život, takže protagonisté výtvarného příběhu by měli logicky stárnout. Vyobrazení rytíře Tomáše je ovšem totožné jak v době, kdy pojímá za ženu princeznu Charlottu (r. 1878), tak v okamžiku, kdy jako udatný rytíř vyjíždí bojovat proti černožlutému drakovi (počátek války r. 1914).

4.7 Jak vyprávět Pohádku o paní Masarykové

Závěr knihy je věnován ukázce, jak správně pohádku vypravovat. Učitelka Božena Hrejsová, která ji pro školní praxi upravila, přetvořila princeznu v maminku a rytíře v tatínka. Na první pohled se zdá, že Hrejsová chtěla Masarykovy přiblížit i nejmenším dětem. Maminka je v domácnosti, stará se o děti, chodí nakupovat, ráda čte a tatínek je mezitím v práci a vydělává peníze. Dítěti se tak jasně utvoří idealistická představa o dokonalé rodině prvního prezidenta. Mezi řádky však lze ještě vyčíst, že na maminku s tatínkem není nahlíženo jen jako na rodiče pěti dětí, ale jako na rodiče Československé republiky. Hrejsová se zde zřejmě inspirovala prvorepublikovým familiárním označením československého prezidenta jako *tatíčka Masaryka*.

Na první pohled se zdá, že děti mohly pohádku vnímat jen jako pěkný příběh se šťastným koncem. Způsob, jakým jim je však podsouván (ctnostná princezna/obětavá maminka Masaryková, udatný rytíř/spravedlivý tatínek Masaryk), jim už v útlém věku měl utvářet pozitivní obraz prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a jeho – v té době již zesnulé - choti.

⁹² LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 3.

4.8 Shrnutí kapitoly

Pohádka o paní Masarykové vznikla ve dvacátých letech 20. století, tudíž už v době, kdy byl kolem Masaryka utvořen kult ctnosti a nedotknutelnosti. A autor knihy Antonín Knížek byl navíc bývalý legionář a Masaryka, jenž stál u zrodu ruských legií, logicky považoval za zachránce českého a slovenského národa a ochránitele všech slabých. Svůj, z dnešního úhlu pohledu, trošku patetický názor chtěl nejspíše rozšířit sepsáním útlé knihy o paní Masarykové a jejím nebojácném manželovi. Tímto záměrem již v nejmenších dětech začal pěstovat ideální obraz prvního československého prezidenta.

5. Michelup a motocykl (Karel Poláček)

Karel Poláček stejně jako předchozí autoři (s výjimkou Antonína Knížka) patří do tzv. demokratického proudu meziválečné literatury. Jména těchto literátů, jak již bylo dříve zmíněno, jsou spjata s Lidovými novinami. Karel Poláček, na počátku dvacátých let začínající žurnalista,⁹³ začal publikovat v Lidových novinách krátce po příchodu Karla a Josefa Čapkových: „Když Čapkové přešli do Lidovek, vyzvali mě, abych tam psal sloupky, jež byly tenkrát zaváděny.⁹⁴ [...] Šel jsem do Lidovek, kde jsem začal dělat soudní síň a zpravodaje z manévru.“⁹⁵ Zejména v rubrice „Ze soudní síně“ hledal inspiraci pro literární vyobrazení svých maloměstských hrdinů. Podobně jako Jaroslavu Haškovi se mu zcela protivila malost městského člověka: „[...] oběma se bytostně ošklivilo maloměstství, oba je cítili jako škodlivou hlízu a oba je svým dílem – každý svým způsobem – ostře potírali.“⁹⁶

Problematikou maloměstství se Poláček zabýval již ve svém prvním románu *Dům na předměstí*.⁹⁷ Hlavní postavou tohoto příběhu je maloměsták, na jehož příkladě, mnohdy s výsměchem, ukazoval Poláček vady tehdejší společnosti. Próza *Michelup a motocykl*,⁹⁸ vydaná krátce po své pravidelném uveřejňování na stránkách Lidových novin, se k postavě maloměstáka zase navrácí.⁹⁹

Název knihy *Michelup a motocykl* zaujme každého čtenáře již na první pohled. Původně podřadný stav, který je typický pro věc, kterou člověk vlastní, se v tomto případě otáčí. Ač si toho protagonista není zpočátku vědom, postupně se stává služebníkem své motorky, peklostroje, jak ho sám nazývá.¹⁰⁰

⁹³ Začal publikovat v humoristickém časopise Nebojsa.

⁹⁴ „Sloupky jsou má literární škola. Byl jsem veden zaníceným zájmem o všední a typické jevy; nalézal jsem tichá dobrodružství a odhalování skutečností, a to mě vyneslo pověst humoristy. Neboť odhalovat skutečnost, to je jedna z metod humoru.“ KRULICHOVÁ, Marie (ed.), *Karel Poláček život a dílo*, stálá expozice muzea v Rychnově nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou 1995, s. 26.

⁹⁵ Tamtéž, s. 18.

⁹⁶ KOCOUREK, Vítězslav, *Nejvšednější svět* – doslov ke knize, in: POLÁČEK, Karel, *Michelup a motocykl*, Brno 1962, s. 285.

⁹⁷ POLÁČEK, Karel, *Dům na předměstí: Humoristický román*, Praha 1928.

⁹⁸ TÝŽ, *Michelup a motocykl*, Praha 1935.

⁹⁹ Tato tematika se objevuje ještě v Poláčkově románu *Hlavní přelíčení*. POLÁČEK, Karel, *Hlavní přelíčení*, Praha 1932. Prózy *Dům na předměstí*, *Hlavní přelíčení* a *Michelup a motocykl* jsou zasazeny do prostředí pražského předměstí. Hlavními postavami příběhu jsou velmi maloměstsky smýšlející jedinci, kterým se zhoubná touha po majetku stane osudnou.

¹⁰⁰ Více k názvu prózy *Michelup a motocykl*, GILK, Erik, *Michelup a výbušný zlotvor*, in: *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka*, Boskovice 2005, s. 122-123.

5.1 Michelup – člověk z lidu

Protagonisty předchozích děl byly většinou postavy, které díky svému čestnému jednání nějakým způsobem vynikaly nad ostatními. Nemuselo jít o nic zásadního, ale svými činy si získaly nejednoho meziválečného čtenáře. Hlavní postava knihy *Michelup a motocykl* v žádném případě nevládne žádnými obdivuhodnými vlastnostmi, autor jej rozhodně nestaví na hrdinský piedestal. Je to naprosto obyčejný člověk, jakých by se na tehdejším pražském předměstí, kam je děj situován, našly tisíce. „[...] drobný tvor, přičáplý opatrně k zemi, bez ambicí, jen s jednou hypertroficky rozbujelelou myšlenkou: žene jej úsilí chytračit okolí, vyvrát na všechny a na všechno, dostat všechno se slevou a levněji než ti druzí [...]“.¹⁰¹

Robert Michelup pracující jako účetní v tiskárně (v díle často označován pouze jako účetní) je reprezentant střední vrstvy, na což autor několikrát ve svém díle poukazuje: „Stalo se poprvé v dějinách domácnosti středních stavů, že paní domu vytáhla z vitríny svatební stříbro a vydala je bez vnějšího slavnostního důvodu.“¹⁰² Má rád ve svých věcech řád a pořádek. Od pondělí do soboty pracuje a neděle má pak vyhrazenou pro odpočinek a vycházky s rodinou. Vedle toho prožívá chvíle, které patří jen jemu a jeho zájmům: „Dvakrát týdně vycházel Michelup z domova mezi lidi. Vyhledával kavárnu, kde měl sídlo klub šachistů. Jako hráč neslyšel věhlasem. Prohrával i se slabým soupeřem. Avšak byl vážen jako obětavý a horlivý spolkový pracovník.“¹⁰³

Michelup skutečně v ničem nevyniká, ale vždy ví, na jakou stranu se má přiklonit či kde polichotit. V díle je vyobrazen jako „ctitel stálosti, neměnnosti a nepřítel překotných pohybů“,¹⁰⁴ což vzhledem k jeho věku působí chvílemi úsměvně: „Když jsem já byl v tercií,“ vypravoval, „tak jsme měli na přírodák... totiž na *přírodopis*, kantora Korna... *pana profesora Korna*. Tomu jsme říkali „starej Kořen“... To byl takový podivín. Když někoho táhnul... když někoho *vyvolal* [...]“.¹⁰⁵ Nemá pochopení ani pro nejrůznější volnočasové aktivity a pro sport vůbec. V tom se jeho postava zásadně rozchází s postavou otce Klapzuby, který

¹⁰¹ KOCOUREK, Vítězslav, *Nejvšednější svět* – doslov ke knize, in: Michelup a Motocykl, POLÁČEK, Karel, Brno 1962, s. 286.

¹⁰² POLÁČEK, K., *Michelup*, s. 103.

¹⁰³ Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 15.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 7.

přivede své syny k fotbalu: „Účetní se zasmušil a prohlásil, že svým dětem nedovolí plovati. Horlil proti dnešnímu světu, který věnuje nesmírný zájem sportu, a stranil duchovnímu vzdělání.“¹⁰⁶

Michelup sám sebe považuje za ctihodného občana, který žije podle veškerých morálních zásad: „Četba novin působí účetnímu jakýsi sladký, trochu zlomyslný pocit; Michelup se povznáší, neboť noviny mu dokazují, že je řádný, prozíravý a vzdálen lehkomyšlnosti. [...] Pro něho byl denní list seznamem hříchů, nepravostí, lehkomyšlných kousků a zvláštních nedorozumění.“¹⁰⁷

Protagonista příběhu má neustálou potřebu nad někým vynikat. K takovému jednání ho zřejmě popouzí nedostatek vlastního sebevědomí a pocitu malosti. Příkladem může být okamžik, kdy Michelupův syn Jiří přinese špatné vysvědčení, za které jej otec kárá. Před svým známým Kafkou, jehož syn měl vyznamenání, však své rozhořčení nepřizná a ve svých myšlenkách se nad Kafkou dokonce povyšuje: „Víte, co jste, pane Kafka?“ - oslovil v duchu svého nepřítele, u mne jste šmok, pamatujte si to. Vy s tím vaším vyznamenáním... Na mne se nebudete šklebit, za to vám ručím. Co jste vy, to jsem já už dávno. My můžeme být také s vyznamenáním, to je dneska to nejmenší [...].“¹⁰⁸

5.2 Motocykl coby protagonista příběhu

Nárůst prodeje motorových vozidel v meziválečném období dosahoval vysokých čísel. Prodejci si mohli mnout ruce. Lidé dychtili po čemkoliv, co by jim zkrátilo cestu. „V této době rozdělil se svět na tábor Loudavých a tábor Rychlých, kteří odňali bohům sílu a snesli ji na zem. Rod Rychlých zahaluje rod Loudavých oblaky prachu a nutí je k překotným pohybům.“¹⁰⁹ Michelup, typický představitel rodu Loudavých, známý svým klidným stylem života a zastáncem starých hodnot, nemá pro takovou novotu pražádné pochopení: „Zavřít je, všechny zavřít, křičel. Dřít z nich kůži zaživa! Nebude pokoje, pokud poslední automobilista nebude

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 11.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 45.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 15.

zahlazen.¹¹⁰ Svůj postoj, jako ostatně již několikrát, mění v okamžiku, kdy je svým známým pozván na projížďku automobilem.¹¹¹ Náhle jej nepohoršují automobilisté ale naopak pěší, kteří je brzdí. Ač sám – již jen svou povahou – náleží k Loudavým, v momentě, kdy se sám stává majitelem motorového stroje – motocyklu, přiřadí se k Rychlým: „Motocykl představuje symbol moderní doby a dynamičnosti, nechce být uložen v předsíni mezi starým harampádím koupeným se slevou, jako každý jiný dopravní prostředek nechce stát, ale jezdit.“¹¹² V okamžiku výhodné koupě to však Michelupovi vůbec nedochází, v touze po majetku nakupuje věci, jež vůbec nepotřebuje. Teprve až když kvůli motorce přichází o nemalé peníze, snaží se jí zbavit. To se mu však nedaří a on se stává doslova jejím otrokem, čímž ztrácí nejen peníze, ale také čas a především svou vlastní rodinu.¹¹³

5.3 *Středostavovská rodina jako prototyp české meziválečné domácnosti*

Protagonisté *Klapzubovy jedenáctky* Eduarda Basse pocházeli z nuzných poměrů. Díky své neutuchající píli však velmi rychle zbohatli. Naprostým protikladem Klapzubáků jsou hlavní postavy Knížkovy *Pohádky o paní Masarykové*. Autor zde prvního československého prezidenta a jeho choť stylizoval do podoby rytíře a princezny a jejich urozený původ jim v tomto případě vtiskl již na samém počátku příběhu. Postava Roberta Michelupa oproti tomu nepůsobí nijak výjimečně. Jeho rodina jasně demonstruje meziválečnou střední třídu. Michelup má práci, která uživí jeho i rodinu, každoročně si může dovolit letní dovolenou a v podstatě ničím nevybočuje z průměru.

Rodina se skládá z pěti členů. Vedle Michelupa se zde objevuje postava jeho manželky Růženky (v díle často označované pouze jako paní Michelupová). Na rozdíl od svého muže, kterého zachvátila nezkrotná touha po majetku, má pochopení i pro ty největší chudáky: „Paní Michelupová, jako všechny ženy z lidu, byla

¹¹⁰ Tamtéž, s. 15-16.

¹¹¹ O vztahu chodce a automobilisty v Poláčkových dílech více KORECKÁ, Helena, *Geneze a proměny opakovaných motivů v díle K. Poláčka*, Česká literatura 18, 1970, č. 3/4, s. 278-293.

¹¹² GILK, E., *Michelup a výbušný zlotvor*, s. 125.

¹¹³ „Zakrsly výhody a slevy a zvadly užitečné známosti. Nepředvídatelné výdaje bujely jako plevel a k účetnímu se hlásily nežádoucí známosti.“ POLÁČEK, K., *Michelup*, s. 217.

milosrdná k žebrákům a lidem potřebným. Z opatrnosti je však podělovala pouze potravinami a odloženým šatstvem, jsouc přesvědčena, že každý žebřák propíjí milodary v kořalce.¹¹⁴ V příběhu je vyobrazena jako typická maloměšťácká žena, která se úzkoprsce drží některých předsudků. S manželem mají dvě děti. Starší syn Jiří (v díle často označován jako student) je studentem sekundy na gymnáziu. V ničem příliš nevyniká, ačkoliv jeho otec by se jeho výsledky rád pochlubil před ostatními. Toto přání mu často plní mladší a trošku rozpustilá dcera Máňa: „Velebí Máňu, která si přinesla samé jedničky. Bystré dítě, znamenitá hlava! Michelup se zardívá a jeho srdce trne rozkoší.“¹¹⁵ Rodinné uskupení doplňuje ještě babička. Ačkoliv nikomu z nich na ní nezáleží a je rodině spíše na obtíž, zřejmě z povinnosti se o ni starají: „[...] babičku, vysokou, zlou a svéhlavou stařenu. Projevuje neobyčejnou žravost. Její černé, jedovaté oči závistivě odhadují porce [...] Michelup si babičky vážil jako odkazu po předcích, neboť vše, co mělo pečet minulosti, účetního dojímal a povznášelo. Vážil si jí, jako si malý člověk cení starobylé, červotočem prolezlé skříně, jejíž křídla se otvírají s krákoravým kvílením.“¹¹⁶

5.4 Kdo šetří, má za tři

„Nejvýznamnějším povahovým rysem účetního je obsesivní touha nakupovat vše se slevou. Žít finančně výhodněji než jiní tvoří bez nadsázky smysl Michelupova života, v čemž je zajedno se svou manželkou.“¹¹⁷ Ačkoliv paní Michelupová, jak již bylo řečeno, podarovává žebřáky jídlem a obnošeným šatstvem, snaží se i ona ušetřit, kde může: „Matka vždycky najímá služby z německé krajiny, protože počítá s tím, že se děti od ní naučí německy, a tím se ušetří honorář učiteli.“¹¹⁸ Nejen tímto způsobem však Michelupovi šetří na své služce. Vzhledem k tomu, že na talíři nesmí zůstat žádné zbytky, služka je povinna je dojídat: „Tím se tak vykrmí, že ztratí pohyblivost a upadne v strnulou lenost. Nato se vypoví z domu [...].“¹¹⁹ O další osud

¹¹⁴ Tamtéž, s. 192.

¹¹⁵ Tamtéž, *Michelup*, s. 44.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 9.

¹¹⁷ GILK, E., *Michelup a výbušný zlotvor*, s. 124.

¹¹⁸ POLÁČEK, K., *Michelup*, s. 103.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 10.

služky se Michelupovi nezajímají; lhostejnost, s jakou přistupují k ostatním lidem, je místy až zarážející.

Téměř vždy nakupují jen věci se slevou, aniž by tušili, zda je vůbec potřebují. To je proměňuje svým způsobem ve štvance. Michelup chce co nejvíce ušetřit, aby pak mohl sobě a své rodině koupit, nač si jen vzpomenou.¹²⁰ Navíc zcela negativně vnímá jedince, kteří bezmezně rozhazují. Avšak v okamžiku, kdy se sám ocitne ve finanční nouzi, nevádí mu od takových lidí přijmout peníze.

Michelup je pro svůj zisk ochotný obětovat i svou vlastní víru. Ačkoliv je sám Žid, jeho syn Jiří navštěvuje hodiny katechismu, protože je to výhodnější: „V hodinách izraelského náboženství se učí pouze Starému zákonu, kdežto katecheta za stejné výlohy vykládá i Nový zákon.“¹²¹

5.5 Shrnutí kapitoly

Zatímco předchozí interpretovaná díla jasně deklarovala pomocí rozmanitých uměleckých prostředků demokracii jako nejlepší možný způsob vlády, *Michelup a motocykl* k nim tak jednoznačně nepatří. Postavou maloměstáka Michelupa, kterého se prozaik snažil zobrazit z více úhlů pohledu, dokázal, že změnou státního zřízení se v žádném případě nemění charakter jeho obyvatel. Nicméně právě na takovém příkladě můžeme vidět, jaké možnosti mu nová doba nabízí, např. výhodnou koupi motocyklu. Rok vydání prózy *Michelup a motocykl* 1935 ještě výrazněji dokreslí dobovou atmosféru. Tento rok je totiž těsně spjat s ještě doznívající hospodářskou krizí a stále se rozrůstajícím vlivem nacismu.¹²²

¹²⁰ Autor se zde velmi kriticky staví k lidem, kteří své majetnické touhy ukrývají za starost o zabezpečení vlastní rodiny.

¹²¹ Poláček, *Michelup*, s. 14.

¹²² Odkaz lze nalézt i v tomto díle: „Ta krize [...]. Pohybujeme se jako v bludném kruhu. Páni si lámou hlavy, ale rady si nevědí.“ Kritika tehdejší společnosti je z tohoto úryvku více než zřejmá. POLÁČEK, Karel, *Michelup a Motocykl*, Praha 1962, s. 259. Odkaz na stále se rozšiřující nacistickou vládu bychom našli v pasáži, kde Michelup společně se svou rodinou potkává skupinku německých turistů. Němci jdou stále v houfu, vesele si zpívají, avšak z cesty neustoupí. Michelupovi a jeho rodině nezbývá nic jiného než opustit na okamžik cestu a počkat, až přejdou. Poláček zde prostřednictvím Michelupa nevšedně zhodnocuje nastalou situaci: „Roztahují si hubu, [...] jestlipak náš člověk by si dovolil v Berlíně takhle řvát?“ Tamtéž, s. 75.

Díla *Klapzubova jedenáctka*, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. října* a *Pohádka o paní Masarykové* se snaží ukázat své hlavní představitele v nejlepším světle.¹²³ Postavy Poláčkovy prózy jsou představovány ve zcela opačném světle, což možná souvisí i s rokem vydání knihy. Maloměšťácky vykreslené postavy reagují podle momentální situace, často se dokážou přetvářet a jednat v rozporu se svým vnitřním přesvědčením, což bylo již několikrát naznačeno v předchozích podkapitolách. Poláček „vytvořil typické portréty občanů třicátých let. Takových Michelupů bylo tehdy na tisíce, takto mysli, takto se snažili vyzrát na život [...]. Víme po tolika letech, že ti samolibí ušácci nebyli tak docela nevinní, že právě pro své vlastnosti, pro svůj vztah ke světu, se stali nejednou podhoubím, na které vydatně spoléhal fašismus.“¹²⁴

¹²³ Rytíř Tomáš coby zachránce českého národa či spravedliví Klapzubáci se smyslem pro fair play podporovali dobovou ideologii o spravedlivém demokratickém státě.

¹²⁴ KOCOUREK, V., *Nejvšednější svět*, s. 286.

6. Jízdní hlídka (František Langer)

Legionáři se vrátili do vlasti jako hrdinové. Jejich válečné působení v legiích bylo postaveno na piedestal cti a odvahy a na české vojáky bojující za rakousko-uherské mocnářství se v podstatě úplně zapomnělo. Prvorepubliková ideologie, jež měla za jeden z cílů odpoutat se od čehokoliv, co souviselo s monarchií, tak logicky zcela explicitně vynášela osobu prezidenta Osvoboditele, dále muže 28. října a zmíněné legionáře.

„Legionářskou tradici účelově pěstovala a propagovala většina významných politických stran a vedoucí elita společnosti už od vzniku Československé republiky jako jeden z nejdůležitějších zdrojů existence vlastní státnosti.“¹²⁵ Legionářský kult byl zkrátka pěstován celou dobu existence meziválečného Československa. Díky své legionářské ouvertuře byli někteří vojáci často dosazováni na lepší pracovní pozice, mohli se tak na společenském žebříčku posunovat směrem vzhůru. Občas se sice objevily kritičtější hlasy k protežování legionářského kultu a jeho představitelů, ale málokdo se tím zaobíral.

Autor *Jízdní hlídky*¹²⁶ František Langer byl nejen spisovatelem, ale také výborným lékařem, což se projevilo i v ruských legiích, kde se stal dokonce šéflékařem u 1. pluku. Po válce se ke svému původnímu povolání sice vrátil, ale přitom pravidelně přispíval do Lidových novin a věnoval se spisovatelské činnosti. Původním námětem se mu většinou stávaly jeho vlastní válečné vzpomínky. Nejinak tomu bylo také v případě *Jízdní hlídky*, i když podnět k jejímu sepsání přišel v době, kdy to již zřejmě nečekal: „Přímo jako pocit povinnosti jsem pocítil rozepsat se znovu o legiích, když jsme se sešli loni na jaře, příslušníci prvního pluku starého i nynějšího, a začali chystat dvacetiletou oslavu plukovního trvání. A když několik starých přátel se mne ptalo: Proč nic nepíšeš o nás? Cítil jsem to jako výčitku.“¹²⁷

Divadelní hru o třech dějstvích zasadil Langer do prostředí ruské Sibiře roku 1919. Hlavními postavami je několik vojáků-legionářů, kteří zde uvízli a zoufale se snaží dostat domů do Československa. Čím dál více se však zaplétají do bojů

¹²⁵ NIKRMAJER, Leoš, *Legionářská otázka v období protektorátu*, in: Československé legie a první světová válka, České Budějovice 2002, s. 133.

¹²⁶ LANGER, František, *Jízdní hlídka: hra o třech dějstvích*, Praha 1935.

¹²⁷ TÝŽ, *Prostor díla. Úvahy a vyznání o kultuře*. Praha 2001, s. 355.

s Ruskem a se stejnou vervou, s jakou bojovali za Československo, bojují i nyní. Mohou-li však vyhrát i tento boj, neví zřejmě ani oni sami.

Inspirací při tvoření některých dějových linek se stala Františku Langerovi především jeho vlastní paměť: „Ten chlapík, který jde zasněženou stepí¹²⁸, má obdobu v dobrovolci, který s téměř smrtelnou ranou ušel pěšky a napůl svlečený pětadvacet kilometrů ve sněhu a v mrazu. Příběh s koňmi¹²⁹ se s malou obměnou přihodil hlídce jednoho z našich pluků v bojích na Urale.“¹³⁰

6.1 Legionářský osud na Sibiři

Jízdní hlídka je příběh, ve kterém se odrážejí, jak již bylo výše řečeno, některé reálné události. Považujeme tudíž za nezbytné alespoň ve zkratce nastínit nelehkou situaci československých legionářů na východní frontě v letech 1918-1920.

„Čsl. legie byly jen a jen bojovníky za národní samostatnost... Bojovníci za věrnost oněm ideálům, které daly legiím vzniknout.“¹³¹ Ať už se jednalo o italské, francouzské či ruské legionáře, zpravidla všichni byli hrdí na to, zač a proč bojují. Vyhlášením Československé republiky byly jejich cíle naplněny a většina z nich se postupně vracela domů. Bohužel pro některé ruské legionáře válka ještě zdaleka neskončila. První světovou válku totiž vystřídala ruská občanská válka a legionáři bojující na východní frontě se chtěli nechtěli do tohoto konfliktu museli zapojit.

Masaryk již ke konci války začínal pozorovat, že Rusko je politicky značně rozpolcené. Říjnová revoluce a následné uzavření separátního míru mezi Ruskem a Německem ho v tom jen utvrdilo. Nechtěl, aby se legionáři zaplétali do bojů počínající občanské války, a pokusil se zajistit jejich přesun na západní frontu přes Vladivostok a odtud dále do Francie. Již od 7. února 1918 byli vojáci bojující na východní frontě součástí československého vojska ve Francii. Bolševická vláda jim však cestu vůbec neusnadňovala. Rozpor mezi ní a legionáři neustále narůstal; jako

¹²⁸ Tím chlapíkem je míněn Strnad, který šel pro pomoc na stanici do Kamaly.

¹²⁹ Mužik, u kterého legionáři přebývali, podřezal všem jejich koňům šlachy. Legionáři tak museli koně utratit a jejich šance na záchranu se tak výrazně zmenšila.

¹³⁰ LANGER, F., *Prostor díla*, s. 354.

¹³¹ LA PNP, fond Antonín Knížek, kart. 1, Vlastní životopis.

zásadní zlom se ukázala být událost později nazývána jako Čeljabinský incident.¹³² Československé jednotky měly být postupně odzbrojeny a následně zcela zničeny. Problém jak pokračovat v přesunu, když na druhé straně stál nelítostný soupeř, měl do jisté míry vyřešit první vojenský sjezd Československého armádního sboru, který se konal v květnu téhož roku. Jednohlasně zde bylo rozhodnuto, že legionářská cesta do Vladivostoku bude pokračovat „vlastním pořádkem“, tj. se zbraní v ruce. Bolševická armáda však nehodlala ustoupit. Na rozdíl od československých legionářů měli sice špatné vojenské vybavení,¹³³ ale jejich síla tkvěla především ve velkém počtu vojáků. I takové přesile však dokázali českoslovenští legionáři úspěšně vzdorovat a v boji předvedli nejen vynikající vojenské, ale také organizační a především pak morální schopnosti. „Legie musely v klimaticky krajně drsném a ekonomicky primitivním prostředí, zmítaném navíc občanskou válkou, organizovat své zápolí: železniční dopravu, těžbu uhlí, vlastní zásobování [...]“.“¹³⁴ Vzhledem k nesnázím, které legie sužovaly, k přesunu na západní frontu nikdy nedošlo a cesta domů se protáhla na dva dlouhé roky. Teprve až v roce 1920 se po několika smířčích jednáních legionáři mohli konečně vrátit do vysněného Československa.¹³⁵

6.2 Legionář jako nový prototyp hrdiny

Legionářská literatura patřila v meziválečném období k velmi oblíbené četbě. Bývalí legionáři se většinou ke své minulosti hrdě hlásili a své vzpomínky a válečné zkušenosti chtěli předávat dál. Ačkoliv díla byla do určité míry zkreslena idealizací,

¹³² Tak je označována událost, která se odehrála 14. května roku 1918 v Čeljabinsku, kdy legionáři na protest proti zatčení několika jejich „bratrů“ obsadili celé město. Konflikt byl vyprovokován jedním ze zajatců bolševické armády, který zranil jednoho legionáře. Jeho spolubojovníci si to nenechali líbit, viníka potrestali a následně byli zatčeni. Více KUTHAN, J., Pavel, *Čeljabinský incident*, [online zdroj], dostupné z:

<http://www.pamatnik.valka.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=34:eljabinsky-incident-1918&catid=11&Itemid=11&lang=cs>, (15. 3. 2014).

¹³³ Narážka na zbraně, které byly často ve velmi tristním stavu, se objevila i v *Jízdní hlídce*: „Však čím do nás střílejí! U nás něco takového uvidíš jen v muzeu. Do toho se vejde koule jak ořech.“ LANGER, František, *Jízdní hlídka*, in: Hry I, Praha 2000, s. 179.

¹³⁴ GALANDAUER, J., *O samostatný československý stát*, s. 49.

¹³⁵ Více k osudům československých legií bojujících na Rusi v období let 1918-1920 KOVTUN, Jiří, *Masarykův triumf*, Praha 1991, s. 152-194, SAK, Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.

vytvářela v české literatuře nový typ hrdiny, hrdiny-osvoboditele, který není nesmrtelný a má své slabiny.

Hrdiny Langerova dramatu je pět legionářů¹³⁶ čekajících na pomoc v mrazivé ruské Sibiři. Muži, jež spojily až legie, představují pestrou mozaiku nejrůznějších charakterů. Každý z nich má své sny, touhy a názory, ale v rozhodujících chvílích na vzájemné rozdíly dokážou zapomenout a jednají jako jeden muž. V každém z nich lze svým způsobem spatřit prototyp hrdiny. Zraněný Kalaš představuje starého, spravedlivého a moudrého vojáka; ideální typ velitele, který by se pro záchranu svých spolubojovníků dokázal obětovat. Valenta je muž, jenž jako jeden z mála má pochopení pro nepřátelskou stranu. Uvědomuje si, že také na druhé straně jsou ve své podstatě bezbranní lidé činící pouze to, co jim někdo jiný přikazuje: „Jak je to hloupé. Právě na nás se zaučují, jak se válčí. Nějací diplomati rozhodli, že zde máme zůstat a musíme střílet po mužících a oni po nás. [...] Když se bojuje, člověk by měl aspoň mít vztek na ty na druhé straně. Ale ani to my nemáme. Nejraději bych na ně křikl: Mužičkové, nechte nás na pokoji, sami sobě ubližujete a nám nic neuděláte. My vás přece máme docela rádi, mějte ještě trošku strpení a my se už vydáme na tu nejpěknější cestu. Domů!“¹³⁷ Třetí protagonista se jmenuje Strnad. Právě kvůli jeho nezodpovědnosti přijdou jeho spolubojovníci o koně. Cítí se provinile a raději odchází do Kamaly na stanici pro pomoc, což se v mrazivé sibiřské noci rovná pokusu o sebevraždu. Uznává svou chybu a pro záchranu svých spolubojovníků a kamarádů je ochoten nasadit vlastní život. Tyto tři příklady demonstrují rozdílnosti mezi jedinci v legionářských řadách. Každý z nich by se v rozhodující situaci zachoval jinak, ale pro boj za Československo a za svou čest by se obětovali všichni, což z nich v prvorepublikové literatuře (a nejen v ní) dělá jednoznačné hrdiny. Na rozdíl od tvorby Rudolfa Medka si Langer zachovává jistý odstup. Postavy tohoto příběhu si rozhodně neidealizuje a v žádném případě se nesnaží jednotlivce postavit nad ostatní.¹³⁸

¹³⁶ Nejstarší zraněný Kalaš, vysoký, statný, rozhodný Matějka, Saidl, který raději páchá sebevraždu, než aby byl zajat ruským protivníkem, upřímný a laskavý Valenta a nejmladší Soukup, kterému nikdo neřekne jinak než Pepíku. Mimo nich se v díle vyskytují ještě 3 další legionáři: postava Haška, který společně s Nedbalem odešel na stanici do Kamaly, a pak ještě postava Strnada. Kvůli jeho nepozornosti přišla celá hlídka o koně a on zdrceně a s velkými výčitkami svědomí odchází pro pomoc.

¹³⁷ LANGER, F., *Jízdní hlídka*, s. 205.

¹³⁸ Srov. s dílem Rudolfa Medka Plukovník Švec, kde jsou postaveny zájmy jedince nad zájmy ostatních. V této hře jsou si všichni rovni, všichni jsou stejně důležití a mají své nezastupitelné místo.

6.3 Ruský voják vs. český legionář

Ačkoliv legionáři i jejich protivníci velmi často pocházejí z chudých vrstev a více méně neměli většinou žádné vojenské vzdělání,¹³⁹ autor naznačuje nemalé rozdíly v jejich přemýšlení. V bojích proti legionářům na ruské Sibiři stáli většinou muži dělnického původu a téměř pokaždé zásadně ovlivnění komunistickou propagandou. Přestože někteří z nich neměli téměř žádné vojenské vzdělání, do války vstupovali s velkým entuziasmem: „Bojujeme za vládu dělníka a sedláka proti těm uchvatitelům, té atamanské bandě, která chce udržet vládu bohatých nad chudákem.“¹⁴⁰ Pro svůj cíl byli ochotni obětovat cokoli a kohokoli, včetně československých vojáků, kteří jim stáli v cestě. Kvůli své nevědomosti dost často považovali legionáře za protivníky, kteří se spojili s jejich protivníky. Na druhou stranu i Tajožný¹⁴¹ v jedné slabší chvíli přiznává, že kdyby záleželo pouze na něm, všechny zajatce-československé vojáky by nechal odejít. Myšlenka revoluce je však pro něj natolik silná,¹⁴² že bojuje proti každému, kdo se jí postaví do cesty.

Jako protiklad stojí legionář, který v žádném případě netouží po boji. Po vyhlášení Československa již nemá potřebu bojovat, ale kvůli nemožnosti odjet z Ruska a častým výbojům ze strany ruských vojáků mu nic jiného nezůstane.

V celém příběhu se poukazuje na lidskost, kterou legionáři na rozdíl od ruských vojáků vládnou. Již na prvních stránkách litují raněného, který zmírá před jejich chalupou zimou a hladem. Jejich dobromyslnost se projeví i u dvou zajatců patřících ke skupině, která zabila jejich přátele. Ačkoliv jimi pohrdají („všichni jako jedna zvěř“¹⁴³), nezabijí je. Legionář Saidl by je sice nejraději nechal alespoň pořádně vymrznout, ale neučiní tak. Navíc se s nimi podělí i o jídlo a pití, což dokáže

Langer pateticky nevynáší zásluhy jedince, ale naopak píše o vztahu k ostatním dobrovolcům, o schopnosti uznat vlastní chybu. Všem jde přece o stejnou věc, tak proč mezi sebou dělat rozdíly. MEDEK, Rudolf, *Plukovník Švec*, Praha 1928.

¹³⁹ Např. Matějka je rolníkem, Kalaš kočí, Valenta truhlář a Soukup se měl stát knihařem. O původu jejich ruských protivníků se mnoho neví, ale vzhledem k tomu, že Tajožný (viz poznámka pod čarou 141) je několikrát oslovuje jako mužiky, což dříve označovalo rolníky bojující proti nadvládě bohatých, lze předpokládat, že pocházeli z chudších vrstev.

¹⁴⁰ LANGER, F. *Jízdní hlídka*, s. 209.

¹⁴¹ Tajožný (muž tajgy), někdy se mu přezdívá i Bič, je vůdcem několika povstaleckých oddílů ve střední Sibiři. Za protagonisty přichází s nabídkou přestupu do jeho rozrůstajícího se oddílu.

¹⁴² Srov. s postavou Saši Nikitina v dramatu Josefa Kopta *Revoluce* (1925). KOPTA, Josef, *Revoluce*, Praha 1925.

¹⁴³ LANGER, F., *Jízdní hlídka*, s. 178.

ocenit i Tajožný. Sám si není jistý, zda by také jeho muži dokázali být takto solidární a k zajatci se chovat jako k rovnému člověku. Langer zde stylizuje českého člověka do podoby ideálního vojáka jednajícího vždy ve znamení spravedlnosti.

6.4 *Čest nade vše*

Jak již bylo zmíněno, legionáři na Sibiři uvízli a nemohli se dostat zpátky domů. Mnoho možností k vyřešení zapeklité situace neměli. Buď mohli hrdě bojovat, nasadit vlastní život s nejasnou vidinou návratu domů, anebo přestoupit na stranu bolševické armády a bojovat za ni v občanské válce, jež pro ně neměla smysl. Protagonisté Langerovy hry dostanou takovou příležitost od velitele povstaleckého oddílu Tajožného: „Přicházím vás pozvat, abyste přešli k nám, do našich řad. Nemáte ani tuchy, jak bychom si vás vážili. U nás se rychle octnete na čelných místech, protože potřebujeme takové odborníky, jako jste vy, aby vedli naše lidi. Pak tuhle občanskou válku rozhodneme za několik neděl.“¹⁴⁴ Argumentace, kterou vkládá Langer Tajožnému do úst, vyzdvihuje legionářskou chrabrost, rozum a především zkušenosti, oslavuje český národ a jeho příslušníky. V opozici proti nim stojí příliš nevzdělaní bolševici, což nepřímo přiznává i Tajožný.

Legionáři však nechtějí zradit, nechtějí patřit k bolševické armádě a vstup do ruské občanské války odmítají. Přijetí smíru by pro legionáře navíc znamenalo úplně se vzdát. Přestat bojovat za sebe, za svou zem, ale za něco, s čím vnitřně nesouhlasí. Tajožného slova o brzkém ukončení války navíc neznějí příliš důvěryhodně.

Hrstka mužů se proto rozhodla zůstat věrna svým ideálům v boji za spravedlnost a postavila se více jak stočlennému oddílu. Byl to boj už od počátku prohraný, ale oni zvítězí již tím, že nezradí svou čest, nezradí „svou“ republiku.¹⁴⁵ Svou roli tu hraje i fakt zemřít mezi svými, mezi svými bratry, jak se často oslovovali, mezi spolubojovníky, a nikoliv mezi protivníky, pro které představují jen prostředek k dosažení svého cíle.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 213.

¹⁴⁵ Motiv bílé košile, kterou si Hašek obléká, symbolizuje čistotu jejich rozhodnutí. Hašek chce zemřít ve své „československé“ košili a ne ji přenechat svým nepřátelům: „No, a teď si ji obléknu, abych ji ještě užil, a ne nějaký bagán.“ Tamtéž, s. 227.

6.5 Shrnutí kapitoly

Jízdní hlídka od Františka Langera byla poprvé vydána v roce 1935, tedy přesně čtyři roky před začátkem druhé světové války. Tematika soudržnosti občanů Československa v boji proti nepříteli jako by přebíhala nadcházející události.

Příběh má oslavovat české legionáře, jejich odvahu, obětavost s náležitostí k vlastnímu národu, přesto však na dnešního čtenáře nepůsobí tak pateticky jako jiná legionářská díla. Langer na rozdíl od jiných autorů nestaví vojáky své hry na piedestal hrdinství - minimálně tím, že na konci nechá skoro všechny zemřít. Jejich statečnost však vyzdvihuje tak, že dokážou obětovat svůj život pro přátelství, bratrství, ideu, která vede neomylně jejich kroky.

Legionáři vědí, že mají určité poslání, a vědí, že nesmí zradit, a to i za cenu ztráty vlastního života. Oni mají své pevné místo, jež nikdy neopustí, i kdyby byli mnohokrát přemlouváni. Zradili by tak nejen své přátele-bratry, ale především sami sebe. Hra má oslavovat soudržnost českých vojáků, jejich hrdinství a odvahu.

Prvky demokracie lze sledovat téměř v každé druhé promluvě. Aktéři necítí vyloženě zášť vůči Rusku, spíše jsou nešťastní ze svého vlastního osudu, který nemohou zvrátit. „Oni si myslí, že je to pro nás nějaké potěšení se mezi nimi zde potloukat. Projezdit v jejich mrazu a sněhu den a noc, abychom věděli, jestli proti nám zase něco nekutí. Cožpak je to nějaká radost, teď když máme vybojováno svoje, jít do toho znovu?“¹⁴⁶ Uvědomují si, že jsou vlastně všichni v pasti, stali se oběťmi vyšších cílů: „Hlavně mají mít rozum ti velcí páni, kteří dělají v Paříži mír a nás zde drží jako karty v rukou. A naše vedení, že to trpí a neposílá nás domů.“¹⁴⁷

Jízdní hlídka tematizuje boj mezi nadšeným demokratismem a revolučním bolševismem. Obě dvě strany stojí na stejných startovacích pozicích, avšak legionáři nakonec s přehledem vyhrájí, neboť nezběhnou k bolševické armádě a zůstanou věrni Československu a svým idejím, se kterými do boje vstupovali.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 189.

¹⁴⁷ Tamtéž.

7. V zajetí slov: kritika slov a úsloví (Karel Čapek)

Představovat Karla Čapka zřejmě jako většinu jeho kanonizovaných děl by bylo asi zcela zbytečné. Čapek patřil v meziválečném období k velmi oblíbeným a často čteným autorům. Vedle své spisovatelské činnosti to byl však také vynikající žurnalista. Nejvýznamnější érou v této jeho bezpochyby záslužné práci je jeho působení v Lidových novinách, kam společně se svým bratrem přišli na počátku dvacátých let 20. století: „Když Josef a Karel vstoupili do Lidovek, byli oba už vyhraněnými uměleckými osobnostmi a ušli proto nebezpečí, že by je práce pro noviny byla pohltila a zbarvila.“¹⁴⁸

Čapek svou novinářskou práci vnímal velmi pozitivně: „Být v novinách a psát pro noviny, to znamená mít především vztah ke všemu, co jest!“¹⁴⁹ Podobný názor lze nalézt i v recentní publikaci Bohuslavy Bradbrookové:¹⁵⁰ „Jeho zájem, ba nadšení pracovat pro noviny pramenily z prozíravosti, neboť si uvědomoval, jak velké možnosti tisk skýtal, ale současně si byl vědom odpovědnosti z toho plynoucí.“¹⁵¹

Čapkovo jméno je spjato s publicistickým útvarem *sloupek*.¹⁵² Následující analyzované dílo *V zajetí slov: kritika slov s úsloví*¹⁵³ je složeno především z tohoto útvaru. Kniha byla ve své kompletní podobě poprvé vydána teprve až roce 1969, tedy přesně jednadvacet let po Čapkově smrti. Některé její části byly ale publikovány již dříve, jako např. *Kritika slov*.¹⁵⁴ Více jak padesát sloupků, z nichž byla tato publikace tvořena, jasně demonstrovalo svůj boj s prázdnými žurnalistickými frázemi a neohrabaným stylem některých žurnalistů. Některé stránky se proto jen hemží

¹⁴⁸ ČAPKOVÁ, Helena, *Moji milí bratři*, Praha 1966, s. 297. Zatímco zpočátku hodnotila Helena Čapková novinářskou činnost svých bratrů pozitivně, později tento svůj postoj několikrát změnila. Zejména svému mladšímu bratru Karlovi vyčítala, že kvůli novinářské práci jsou jeho beletristická díla příliš povrchní.

¹⁴⁹ ČAPEK, Karel, *O umění a kultuře III, Spisy Karla Čapka*, sv. XIX., Praha 1986, s. 525.

¹⁵⁰ BRADBROOKOVÁ, Bohuslava, *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*, Praha 2006.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 199. Srov. „Karel je příliš citlivá duše, která může jen utrpět při dotyku s těmi jedy každodenní politiky.“ PALÍVEC, Josef, *Listář I*, Praha 2010, s. 116.

¹⁵² „Sloupek (někdejší charakteristický publicistický útvar Lidových novin) je krátký a stručný útvar psané publicistiky, často přinášející jednu myšlenku nebo nesložité sdělení. [...] Přesto je sloupek aktuální, protože je bezprostřední reakcí a bývá korektní, někdy i vtipný, humorný nebo kritický. [...]“ MINÁŘOVÁ, Eva, *Stylistika pro žurnalisty*, Praha 2011, s. 251. Srov. Čapkův sloupek mohl být použit pro „nekrolog i polemiku, obžalobu, cestopis i obhajobu, dovedl se v něm upřímně vyzpovídat ze své chlapecké zvědavosti i úžasu nad obyčejnými věcmi tohoto světa a ze všeho, co ho zajímalo, hnětlo a dojímal, co ho naplňovalo znepokojením či obdivem“.

ČAPEK, Karel, *Sloupkový ambit*, in: *O umění a kultuře III*, Praha 1986, s. 36.

¹⁵³ TÝŽ, (uspořádal a textově připravil Milan Halík) *V zajetí slov: kritika slov a úsloví*, Praha 1969.

¹⁵⁴ TÝŽ, *Kritika slov*, Praha 1920.

odkazy na správné používání jazyka. Jiné naopak seznamují čtenáře s každodenními jevy:¹⁵⁵ Naprosto jasně to shrnují slova Evy Strohsové: „Čapkova kritika slov je kritika *expressis verbis*: každé z vybraných a často užívaných slov nebo slovních spojení (My, národ něčí, Cizí vlivy, Návrat k někomu) je provázeno úvahou nad jeho skutečnou platností, komentářem, který jeho běžně přijímanou samozřejmost uvádí v pochybnost.“¹⁵⁶

Další statě, které vznikaly v letech následujících, utvrzují současného čtenáře v tom, že Čapek hodlal na *Kritiku slov* navázat. To se podařilo částečně splnit v roce 1947. *Kritika slov a úsloví* byla takřka připravena k vydáním, přišel však rok 1948 a s ním i zákaz vydávání edice Čapkových spisů.¹⁵⁷ Teprve až v roce 1969, jak bylo zmiňováno výše, vyšla nově zredigovaná a částečně pozměněná kniha nazvaná *V zajetí slov*.¹⁵⁸ Kniha se skládá z několika částí. První je *Kritika slov*, následuje část *V zajetí slov*, poté šestidílné *Slova a úsloví*, čtyřdílné *Národní zvyky* a končí dvoudílným *Ze života slov*.

7.1 Vize

Čapek se často vyjadřoval k momentálním událostem, k tomu, co mu přišlo aktuální. Ačkoliv byli občané Československé republiky z nového státního útvaru většinou nadšeni, pořád v nich nějakým způsobem přetrvával strach z neznámého snad i cizího: „V budoucnu není jediného pevného bodu, jediné zaručené hodnoty [...]“.¹⁵⁹ Karel Čapek takové jednání, ke kterému se lidé někdy z pohodlnosti upínají, považuje za zbabělost a takové jedince přirovnává k cizopasným červům: „Zpět ke kořenům! – Avšak (máme-li už zůstat při kořenech) nechceme-li „ke kořenům“ jako cizopasný červi [...]“.¹⁶⁰ Současně s tím si je ale Čapek vědom, že nemůže období monarchie jen tak vymazat z lidské paměti. Tato zkušenost, kterou všichni

¹⁵⁵ Názvy sloupeků jsou např. Úkol, Zásada, Psí počasí, Svéráz.

¹⁵⁶ STROHSOVÁ, Eva, *V zajetí slov. Zpravodaj Společnosti bratří Čapků*, 1988, č. 27, s. 47-53

¹⁵⁷ Čapek coby propagátor myšlenky demokracie a promasarykovství se stal trnem v oku nově nastupující komunistické vlády. „[...] a jistě by režimu nevyhovoval jeho hlas proti nemorální duplicitě a neupřímnosti jazykového projevu v novinách.“ BRADBROOKOVÁ, B., *Karel Čapek*, s. 201.

¹⁵⁸ Neotřelým název použil Karel Čapek v úvodní stati publikace Karla Poláčka *Žurnalistický slovník*, POLÁČEK, Karel, *Žurnalistický slovník*, Praha 1933.

¹⁵⁹ ČAPEK, K., *V zajetí*, s. 29.

¹⁶⁰ Tamtéž.

disponovali, by se však měla stát jejich novým odrazovým můstkem k novým událostem: „Snad v nás žije bezpočtu národních tradic; musíme to zkusit tím, že budeme žít, tvořit a prospívat – zdar je před námi, ale nikoliv za námi.“¹⁶¹

7.2 „My, národ holubičí“

Vymezení pojmu národ je složité. První československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk se v knize *Hovory s T. G. Masarykem*, jejímž autorem je právě Čapek, vyjádřil k problematice malého národa, tj. národa českého, několikrát: „Jde předně o lásku k vlasti. [...] Tyto prvky dohromady tvoří národnost: totiž jazyk, území, hospodářské a sociální poměry, literatura básnická, věda, filosofie, mravnost a náboženství.“¹⁶² I Čapek se ve svých sloupcích k tématu národ několikrát vyslovil. Všechny jeho úvahy měly ale jedno společné. Národ je vždy tvořen jedinci, nikoliv plurálem my.¹⁶³

Člověk morální a empatický považuje sobectví za určitý typ přežitku, ovšem co se týče národu, tak zde se určitý druh sobectví předpokládá: „Ale národům se doporučuje, aby myslely jenom na svůj prospěch; bez jakýchkoli jiných ohledů; říká se tomu sacro rost.“¹⁶⁴ Rozpadnutím Rakouska-Uherska vzniklo několik nových států. Již několikrát zde bylo opakováno, že nová republika vznikla zejména díky činnosti zahraničního odboje v čele s Tomášem Garrigue Masarykem a boji legionářů. V podstatě ve stylu hesla Češi Čechům. Nikomu z nich v podstatě nezáleželo na ostatních lidech či národech, jejich hlavním záměrem byla idea vybudování samostatné Československé republiky:¹⁶⁵ „Ale národům se doporučuje, aby myslely jenom na svůj prospěch; bez jakýchkoli jiných ohledů; říká se tomu sacro egoismo a vidí se v tom nejvyšší politická moudrost.“¹⁶⁶

¹⁶¹ Tamtéž s. 30.

¹⁶² ČAPEK, Karel, Spisy, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 247.

¹⁶³ Kritizuje zde používání plurálu, neboť: „Sebedokonalejší „my“ nepřidá ani palce mé postavě, ani závažíčka mým zásluhám [...] ČAPEK, K., *V zajetí*, s. 15-16.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 167.

¹⁶⁵ Tento náznak byl naznačen u Langerovy *Jízdní hlídky*: „My vás přece máme docela rádi, mějte ještě trochu strpení a my se už vydáme na tu nejpěknější cestu. Domů!“ LANGER, F., *Jízdní hlídka*, s. 205.

¹⁶⁶ ČAPEK, K., *V zajetí*, s. 167.

Sloupek nazvaný *My, národ něčí* poukazuje na Čapkův názor na nově vzniklou Československou republiku. Sám tu totiž velmi kritizuje, že lidé rádi říkají: „my, národ Husův, Žižkův, Smetanův [...]“.¹⁶⁷ Národ je však podle něj postaven především na lidech a nikoliv na historických osobnostech. Čapek žije přítomností a snaží se k tomu přimět i své čtenáře. Neobrací se již do minulosti, do slavných řad Habsburků. Nelze podle něj odkazovat na předky, ale spíše se snažit pochopit své současníky. Právě to je jedna ze zásad, na níž stojí demokratická společnost. Poučit se z minulosti, ale žít přítomnosti.

7.3 *Proč nejsem komunistou*

Název této kapitoly je odvozen od názvu ankety z roku 1924, které se účastnily významné osobnosti Československa. Důvody *Proč nejsem komunistou*¹⁶⁸ uvedli v týdeníku *Přítomnost* např. bratři Čapkové, František Langer, Fráňa Šrámek či Ferdinand Peroutka. Pocity, které Čapka provázely při psaní této úvahy, naznačí následující řádky: „Bylo by mi lehčeji, kdybych jím byl. Žil bych v domnění, že přispívám co nejřízněji k nápravě světa; domníval bych se, že stojím na straně chudých proti bohatým, na straně hladových proti žokům peněz; věděl bych, jak o čem smýšlet, co nenávidět, čeho nedbat. Místo toho jsem jako nahý v trní.“¹⁶⁹ Zde Karel Čapek naráží na fakt, že jakákoliv politická ideologie může v lidech vyvolat pocit sounáležitosti a úlevy. Tito lidé se pak snadno mohou domnívat, že právě oni stojí na straně dobra.

Hlavní Čapkův argument *Proč nejsem komunistou* zněl: „Protože jsem na straně chudých.“¹⁷⁰ Čapek nemá rád pohled na neštěstí druhých. Je mu jedno, zda se jedná o chudáka nebo továrníka, pořád se jedná o člověka. Nesouhlasí ani s myšlenkou revoluce, s vládnutím mas. Podle něj se totiž vždy vyčlení určitý okruh vyvolených jedinců. Tyto myšlenky samozřejmě pronikly i do jeho sloupků, které pravidelně vycházely na stránkách *Lidových novin*.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 17.

¹⁶⁸ HOŘEC, Jaromír (ed.), *Proč nejsem komunistou*, Praha 1990.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 5.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 6.

Třídní boj, třídní vědomí a vůbec slovo třída se Čapkovi přičí podobně jako např. slovo rod: „Nemohu si pomoci, ale slovo „třída“, „třídní vědomí“ a tak dále mně zní jaksi povýšeně [...].“¹⁷¹ Stejné postavení lidí, schovávání se za kolektivní „my“, jedinec oproštěný od svého vlastního rozhodnutí. V této souvislosti Čapek píše o monarchovi, který právě díky plurálu „my“ mohl „lehčeji soudit a válčit.“¹⁷² To, co by jedinec nikdy neřekl, se za slovem „my“ snadno skryje. Čapek radí svým čtenářům, aby předně začal každý člověk sám u sebe: „Hledej důvod své hrdosti sám v sobě a ne v nějaké kolektivitě; a kdyby všichni lidé hledali důvod své hrdosti sami v sobě, objevili by naráz mnoho[...].“¹⁷³

Karel Čapek dokázal formulovat své důvody, proč není komunistou a proč je komunismus jako takový špatný. Dokáže uvést čtenáři i možnosti, díky kterým je možné řešit společenské problémy, na nichž staví svou teorii komunističtí představitelé. Podle něj by měla být demokratická společnost postavena především na důvěře v člověka a na faktu, že každý člověk není apriori špatný.

7.4 Slovo jako nástroj diktátorů i demokratů

Publikace *Vzajetí slov* je velmi jazykově vybroušená. Čapek ve svých sloupcích velmi dbal na pečlivý výběr slov, nechtěl. V žádném případě nechtěl, aby jeho slovní spojení vyzněla jako prázdné fráze bez špetky invence.

Slova, která člověk používá, ho určitým způsobem představují ostatním lidem. Jejich volbou většinou prozradí, z jaké sociální skupiny pochází, či jaké má vzdělání. Zatímco u jedinců, kteří na veřejnosti nevystupují, se tyto aspekty odhalí jen v jejich bezprostředním prostředí, u politiků, lidí veřejně činných, to může mít zcela fatální následky. Nepřesný výběr slov může pozitivně, anebo naopak negativně ovlivnit celý jejich projev. Toho si všímá i Čapek, který se ve svých krátkých statích snažil shrnout, co vše ovlivní celkové vyznění projevu: „Bylo by možno dojít jazykovou analýzou k diagnostice demagogie.“¹⁷⁴ Podle něj, aby bylo promluva demagogická, měla by být po jazykové stránce názorná a přitom nepřesná. Měla by

¹⁷¹ ČAPEK, K., *Vzajetí slov*, s. 90.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž, s. 91.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 8.

být lehce zapamatovatelná, nejlepším řešením v tomto případě jsou např. krátká a jednoduchá hesla. V žádném případě by taková promluva neměla obsahovat faktografické informace. Důležitá je mnohovýznamovost. Díky takovéto „diagnostice“ by se dle Čapka stanovil rozdíl mezi jazykem, který používají diktátoři, a mezi jazykem používaným demokraty: „Stačí natočit si knoflík v rádiu a naslouchat hlasům států a jejich představitelů; jak lze zjišťovat, jak čistě jazykově, z výběru slov, z jejich vazeb a přednesu vzniká výraz autority, moci, kolektivního patosu, vůle a rozhodnosti, nebo naopak výraz veřejného rozjímání, dokazování a přesvědčování, který víceméně odpovídá systému parlamentnímu.“¹⁷⁵ Díky rozboru jazykového stylu každého státníka, se dají nalézt jak jeho intelektuální, tak i společenské a lidské schopnosti.¹⁷⁶

7.5 Shrnutí kapitoly

Publikace, která se dočkala svého vydání teprve až třicet jedna let po smrti Karla Čapka, je velmi neotřelá. Autor se ve svých sloupcích snažil psát pro lidi různého původu i vzdělání. Každý čtenář byl pro něj stejně důležitý, byl to pro něj především člověk. Z jeho sloupků je znát míra lidskosti a demokratičnosti, se kterou k této práci přistupoval.

Čapkovo prodemokratické a promasarykovské smýšlení se v jeho publikační činnosti určitým způsobem projevilo, ale nebylo to tak ideologicky průhledné, jak tomu bylo skoro ve všech předcházejících analyzovaných dílech. Své názory, jak bylo možno vidět, se vždy snažil obhájit a podpořit nějakou vznosnou myšlenkou.

Důvody, proč se Karel Čapek nestal komunistou, jsou z dnešního úhlu pohledu velmi jednoduché a jasné. Nikdo si již neuvědomuje, že v době, kdy Čapek a další čeští intelektuálové napsali tuto stat', byl komunismus teprve v plenkách. On a jemu podobní se však nenechali zmást heslem „všichni jsme si rovni“ a na rozdíl od některých svých kolegů rozeznali pravou tvář komunismu.

¹⁷⁵ Tamtéž

¹⁷⁶ Tato slova reagují především na styl mluvy Adolfa Hitlera. Avšak po válce se mohla stejně dobře použít i na některé významné představitele prosazující komunismus.

Sloupky vznikaly v rozmezí téměř dvaceti let, což se určitě tematicky projevilo. Čapek se zabýval především současným děním, takže tematický vývoj jeho publikační činnosti, shrnuté v této knize, je více než pozoruhodný. Zatímco ve dvacátých letech se zabýval spíše odlehčenějšími tématy či vymezení české národnosti, tak ze sloupků z poloviny třicátých let číší už možná trošku obava ze stále se rozšiřující nacistické vlády.

Závěr

Ve své magisterské diplomové práci jsme se snažili popsat strukturu prvorepublikového ideálu, jak jej prezentovala tehdejší česká literatura. Na příkladu šesti děl dokládáme význam jejich ideového zaměření. Ačkoliv ta nemusí být současnému čtenáři blízká, je třeba si uvědomit, že vycházela především z promasarykovského a prodemokratického smýšlení jejich autorů.

Motiv prezidenta-Osvoboditele či prezidenta-zachránce se objevoval nejvýrazněji v pohádkách Josefa Čapka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen* a Antonína Knížka *Pohádka o paní Masarykové*. Cílem autorů bylo patrně vypěstovat již v malém čtenáři idealistický obraz o panu prezidentovi, který stojí vždy na straně lidu. Podobné rysy, ovšem ne tak průhledně podané, můžeme spatřit i v Bassově próze *Klapzubova jedenáctka* a v divadelní hře Františka Langera *Jízdní hlídka*.

Prostřednictvím svých postav se spisovatelé snažili prosazovat věrnost a příslušnost Československu. Legionáři ztraceni v daleké Sibiři stejně jako Klapzubáci na svých zahraničních fotbalových utkáních často vzpomínali na domov. Právě to je naplňovalo přesvědčením, aby den co den vstupovali do hrdinského boje. Idea poctivosti je držela po celou dobu jejich sportovního a válečného zápolení. Klapzubáci se nikdy nezaprodali, hráli podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, legionáři jízdní hlídky zase dokázali bojovat do posledního muže. Ačkoliv jim byl nabízen přestup na ruskou stranu, oni zůstali věrni ideji Československa. Pozoruhodný je také způsob, jakým protagonisté již zmíněných děl lpěli na detailech. Legionář Hašek v *Jízdní hlídce* si kupř. oblékl svou čistou bílou československou košili, aby měl pocit, že alespoň nějakým způsobem bude i po své smrti spjat s domovem. Nepřeje si, aby ji později nosil některý z jeho protivníků. Podobným způsobem uvažuje i otec Klapzuba, který, přestože díky svým synům disponuje větším obnosem peněz, zůstává ve svém oblíbeném obnošeném šatstvu.

Na první pohled se může zdát, že v románu Karla Poláčka *Michelup a motocykl* jsou všechny výše zmíněné aspekty nepřítomné. Hlavní postavy jsou tu vykresleny v nepřiliš zářivých barvách. Drobné postavičky, které se kvůli svým cílům dokážou přetvářovat a několikrát měnit svůj názor, stojí v protikladu k neohroženému rytíři Tomáši či vždy upřímnému legionáři Valentovi. Na druhou

stranu Michelup, ačkoliv pořád úpěnlivě šetří, je minimálně na počátku příběhu poměrně finančně zajištěný člověk, má stálou práci, a dokonce si může dovolit každoroční dovolenou. Tímto podle nás Poláček jasně demonstruje, že vznikem samostatného Československa se i člověku malému, jak je v díle často označován, otevírají nejrůznější cesty životního naplnění. Není naším záměrem tvrdit, že v době habsburské monarchie takové možnosti český člověk neměl, ale byly, již vzhledem k ne zcela rovnoprávnému postavení českých zemí k Rakousko-Uhersku, omezeny. Do díla *Michelup a motocykl* navíc pronikají i dobové „hity“, jako např. stále se rozšiřující prodej motorových vozidel. I takový člověk jako Michelup, tedy člověk střední třídy, si takové vozidlo, v jeho případě motocykl, může dovolit. Tím se postupně stírají hranice mezi společenskými vrstvami. Co si donedávna mohl dovolit člověk šlechtického původu, může mít nyní i člověk z lidu. Věci jsou najednou dostupné všem alespoň trošku zaopatřeným jedincům.

Ač byl Karel Čapek známý svým velmi vřelým vztahem k Tomáši Garrigue Masarykovi, v jeho dílech nebyla prvorepubliková ideologie tak průhledná jako např. v pohádce jeho bratra Josefa Čapka. V knize *V zajetí slov: kritika slov a úsloví* jsou soustředěny desítky sloupků reagující na momentální podněty, nicméně i mezi nimi se najdou pasáže vztahující se k Československé republice, k českému národu jako takovému a implicitně i k postavě prezidenta Masaryka. Čapek tak vcelku nenuceně podsouval svým čtenářům dobovou ideologii. Soubor svým způsobem uzavírá kruh, neboť většina prvků, které jsme mohli vidět v předchozích dílech, jako apoteóza Masarykovy osobnosti, kritika rakousko-uherské monarchie jako zastaralého státního zřízení, možnosti, které přináší nová republika, či lpění na své národnosti, se v Čapkových sloupcích objevuje.

V této práci byla vedle sebe postavena díla různých žánrů, z čehož vyplývá, že i způsob, jakým své demokratické myšlenky jejich autoři interpretovali, je rozdílný. Pohádky od Josefa Čapka a Antonína Knížka jsou si ve svém didaktickém a ideologickém sdělení velmi podobné. Knihy jsou primárně určeny dětskému čtenáři, takže jsou zde jasně vymezeny hranice mezi **dobrým** (Československá republika, postava prezidenta) a **zlým** (Rakousko-Uhersko, postava císaře). Podobný charakter má i *Klapzubova jedenáctka*, kterou si sice mohou přečíst čtenáři různého věku, ale původně byla určena malým chlapcům. V protikladu k těmto prózám stojí soubor *V zajetí slov: kritika slov a úsloví*, kde autor počítá s již dospělým čtenářem, který má

utvořen vlastní názor. Sloupky jsou postaveny na jisté intelektuální úrovni a Čapek sám své myšlenky většinou zdůvodní nějakým неотřesitelným faktem.

Legionáři v *Jízdní hlídce* vystupují jako neohrožení hrdinové a uvědomělí Češi, avšak na rozdíl od jiných legionářských děl nejsou jednotlivé postavy vykresleny tolik pateticky. Navíc oproti Klapzubově jedenáctce, kde vše skončí ve prospěch Klapzubáků, většina legionářů kvůli svému přesvědčení zemře.

Próza *Michelup a motocykl* se od ostatních liší nejvíce, což už bylo několikrát zmíněno. Nepíše se tu nikde o Tomáši Garrigue Masarykovi, ani o legionářích, ale jeho největší výpovědní hodnotu spatřujeme v prezentaci možností, jaké skýtá nová moderní doba. Tedy co vše si mohl člověk dovolit a jakým způsobem na to reagoval.

Svou prací jsem chtěla alespoň částečně přiblížit, jakým způsobem byla vyobrazována československá demokracie v literatuře. Naším záměrem nebylo provést komplexní rozbor literárních děl, ale spíše hledat konkrétní inspirační impulzy a sledovat jejich vlastní vývoj.

Anotace

Příjmení a jméno: Zemanová Lenka

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Idea československé demokracie ve vybraných dílech české meziválečné literatury

Jméno vedoucího diplomové práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Počet znaků:

Počet příloh:

Počet titulů použité literatury:

Klíčová slova: demokracie, meziválečná literatura, Lidové noviny, pohádka, legionář, novinové sloupky

Předkládaná magisterská diplomová práce se zabývá ideou demokracie v meziválečné literatuře. Na šesti vybraných dílech, jejichž autoři byli úzce spjati s myšlenkou demokracie a masarykovstvím, je rekonstruována struktura demokratického ideálu v letech 1918–1939.

Text je členěn na několik kapitol a podkapitol ukazujících konkrétní inspirační impulzy; jejich vlastní vývoj je pak sledován v každém díle zvlášť. V závěru dojde ke vzájemnému porovnání interpretací z toho vyplývajících a celkovému zhodnocení.

Abstract

Surname and name:: Zemanová Lenka

Name of department and faculty: Department of Czech studies, Faculty of Arts
Palacký university in Olomouc

Name of thesis: Idea of Czechoslovak democracy in selected czech inter-war writings

Name of the thesis' supervizor: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Number of characters:

Number of appendices:

Number of used litterature titles:

Key words: democracy, inter-war litterature, Lidové noviny, fairy tale, legionary, newspaper columns

My thesis deals with the idea of Czechoslovak democracy in selected czech inter-war writings. The structure of the democratic dream between 1918 and 1939 is restored in six selected writings whose authors were closely related to the idea of Masaryk.

The text is dividend into several heads and subheads presenting particular inspirational impulses; their own evolution is followed in each writing separately. In closing I will Compaq the different interpretations emerging from this and I will do the general .

Resumé

Magisterská diplomová práce nazvaná *Idea československé demokracie ve vybraných dílech české meziválečné literatury* se zabývá ideálem demokracie v meziválečném období, jak ho prezentovala tehdejší česká literatura. Jádrem celé práce spočívá zejména v interpretaci předem vybraných děl českých spisovatelů patřících do tzv. demokratického proudu sdružujících se kolem Lidových novin. Pětice autorů, mezi něž se právem řadí Eduard Bass, Josef Čapek, Karel Čapek, František Langer a Karel Poláček, je doplněna ještě o jméno Antonín Knížek. Ačkoliv nepatří mezi známé osobnosti, ba ani spisovatele, byl to pedagog, jenž se svým dílem o paní Masarykové víceméně přibližuje k jedné velmi prodemokratické pohádce Josefa Čapka, čímž jasně demonstruje, že demokratický mýtus nepostihoval pouze meziválečné intelektuály, ale i člověka z lidu.

Meziválečné období je spjato se vznikem samostatné Československé republiky, což se projevilo i v literatuře. Prodemokraticky smýšlející autoři často velmi protežovali osobu prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, hlavního vůdce zahraničního odboje, a svým mnohdy až patetickým vyličením ho stavěli do pozice neohroženého zachránce. Vzhledem k tomu, že jeho jméno bylo úzce spjato i s legionářským odkazem, nezůstal ani tento fenomén v dobové literatuře opomenut. Motiv čestného legionáře či ctnostného prezidenta se především v prvorepublikové literatuře vyskytoval často a rozhodně nebyl jediný. Rozvíjení se sportovních a společenských aktivit ve dvacátých letech dvacátého století, i to byl jeden z motivů meziválečné literatury, který pomáhal upevňovat vládu Tomáše Garrigua Masaryka a Československou republiku jako nejlepší státní zřízení vůbec.

Dobové kritiky byly většinou i k velmi idealistickému a ideologicky průhlednému dílu vstřícné, neboť i ony se často stávaly obětmi svého vlastního promasarykovského a prodemokratického smýšlení. Ačkoliv i výjimky se našly. Nutno podotknout, že meziválečné období trvalo dvacet let a za tu dobu prošlo poměrně výraznými názorovými proměnami. Zatímco pro dvacátá léta byla typická spíše žánrově méně náročná díla, literaturu třicátých let výrazně poznamenala hospodářská krize a čím dál silněji se ozývající hlas nacismu.

Díla vybraná k interpretaci začínají rokem prvního vydání *Klapzubovy jedenáctky* (1922) a končí prvním vydáním Čapkovy knihy *V zajetí slov: kritika slov a úsloví* (1969), která však vycházela z jeho sloupků publikovaných ve dvacátých a třicátých letech v Lidových novinách. Literatura, ovlivněna mnohými faktory, se s léty posouvala stále dál a proměňovala se jak žánrově tak tematicky. Z toho důvodu jsou díla v této práci řazena chronologicky, neboť díky tomu lze sledovat změny v meziválečném klimatu, které ve své podstatě utvářely obraz a strukturu celé společnosti.

Summary

My thesis called *Idea of Czechoslovak democracy in selected czech inter-war writings* deals with the dream of democracy during the inter-war period presented by Czech literature at that time. The crux of my work consists in the interpretation of selected writings of Czech writers counting among so called democratic flow grouping around Lidové noviny. A group of five authors including Eduard Bass, Josef Čapek, Karel Čapek, František Langer a Karel Poláček is completed by Antonín Knížek. Although he doesn't belong to well-known personages or writers, he was an educational pedagogue. In his work about Mrs. Masaryk comes closer to one pro-democratic fairy tale by Josef Čapek. Therefore he proves that the democratic myth didn't touch just the pre-war intellectuals but also common people.

The inter-war period is connected with the creation of the independent Czechoslovak republic. This fact was consequently reflected in the literature. Pro-democratically thinking authors were besed in favour of the first Czechoslovak president Tomáš Garrigue Masaryk who was the main leader of foreign resistance. They pun him very often into the position of a dauntless saviour. In consideration of the fact that his name was also connected with the legionary legacy, this was not forgotten in the literature of that time. The motif of an honnest legionary or an honnest president mainly occured in the first-republic literature and it was not the only one to do it. Sport and social activities' development in the twenties of the twentieth century was one of the motives of the inter-war literature as well. It helped to strenghten the governance of Tomáš Garrigue Masaryk and the Czechoslovak republic as the best political systém ever.

The censure of that times were mostly very responsive even to a very idealistic and idealisticky transparent work because even they became oftem victims of their own pro-democratic thinking. Although there were some exceptions. I tis neceséry to say that the inter-war period took twenty years and all along that time it passed several ideological changes. Whereas mostly generely difficult works were typice for the twenties, the literature of the thiries was affected by the economic crisis and also an increasingly important talk of Nazism.

The writings chosen to be interpreted start with the publication of *Kalpzubova jedenáctka* in 1922 and finish with phe publication of the book *V zajietí slov* (1969)

by Karel Čapek. The last one was published from his newspaper columns in Lidové noviny in the twenties and thirties. The literature was influenced by many factors and changed thematically step by step. This is the reason why the writings in my thesis are classified chronologically. Thanks to that, we can follow the changes in the inter-war climate which basically created the picture and the structure of all society.

Prameny a literatura

Prameny

Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha-Staré Hrady, fond Antonín Knížek, 3 kartony.

Vydané prameny

BENEŠ, Edvard, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa I-III*, Praha 1935.

Tisk

HAŠEK, Jaroslav, *Austrii, Čechoslovan*, Kyjev 1916.

Literatura

Primární literatura

BASS, Eduard, *Klapzubova jedenáctka*, Praha 1963.

ČAPEK, Josef, *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, in: Povídání o pejskovi a kočičce, jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech, Praha 1996.

KNÍŽEK, Antonín, (s úpravou B. Hrejsové), *Pohádka o paní Masarykové*, Strážnice 1932.

LANGER, František, *Jízdní hlídka*, in: Hry I, Praha 2000.

POLÁČEK, Karel, *Michelup a motocykl*, Brno 1962.

ČAPEK, Karel, (uspořádal a textově připravil Milan Halík), *V zajetí slov: kritika slov a úsloví*, Praha 1969.

Sekundární literatura

BASS, Eduard, *Cirkus Humberto*, Praha 1941.

BLAHYNKA, Milan a kol., *Čeští spisovatelé 20. století*, Praha 1985.

- BRADBROOKOVÁ, Bohuslava, *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*, Praha 2006.
- ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku I-III*, Praha 1988-1991.
- ČAPEK, Karel, *Pozdravy*, Praha 1979.
- ČAPEK, Karel, *Sloupkový ambit*, in: *O umění a kultuře III*, Praha 1986.
- ČAPEK, Karel, *Spisy, Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990.
- ČAPKOVÁ, Helena, *Moji milí bratři*, Praha 1966.
- GALANDAUER, Jan a kol., *O samostatný československý stát 1914-1918*, Praha 1992.
- GALANDAUER, Jan, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988.
- GALANDAUER, Jan, *Vznik Československé republiky. Programy, projekty, předpoklady*, Praha 1988.
- GILK, Erik (ed.), *Karel Poláček a žánry beletristické publicistiky*, Rychnov nad Kněžnou 2012.
- GILK, Erik, *Poetiky a kontexty prózy Karla Poláčka*, Boskovice 2005.
- HOŘEC, Jaromír (ed.), *Proč nejsem komunistou*, Praha 1990.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2003.
- KOPTA, Josef, *Revoluce*, Praha 1925.
- KORECKÁ, Helena, *Geneze a proměny opakovaných motivů v díle K. Poláčka*, Česká literatura 18, 1970, č. 3/4.
- KOVTUN, Jiří, *Masarykův triumf*, Praha 1991.
- KRULICHOVÁ, Marie (ed.), *Karel Poláček život a dílo*, stálá expozice muzea v Rychnově nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou 1995.
- KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.
- LANGER, František, *Prostor díla. Úvahy a vyznání o kultuře*, Praha 2001.
- MALEVIČ, Oleg, *Bratři Čapkové*, Praha 1999.
- MASARYK, GARRIGUE, Tomáš, *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*, Praha 1969.
- MEDEK, Rudolf, *Plukovník Švec*, Praha 1928.
- MILOŠ, Hynek, *Pedagog a věrný stoupenec idejí T. G. Masaryka Rudolf Šoupal*, Hodonín 2001.
- MINÁŘOVÁ, Eva, *Stylistika pro žurnalisty*, Praha 2011.

- MLČOCH, Zdeněk (ed.), *Eduard Bass*, Praha 1976.
- NIKRMAJER, Leoš, *Legionářská otázka v období protektorátu*, in: Československé legie a první světová válka, České Budějovice 2002.
- OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny nové doby 1848-2008*, Velké Bílovice 2008.
- OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*, Praha 1990.
- PALIVEC, Josef, *Listář I*, Praha 2010.
- PEŇÁS, Jiří (ed.), *Lidové noviny jako kulturní fenomén*, Praha 2013.
- PERSTICKÁ, Dagmar, *Eduard Bass známý, neznámý*, Brno 1987.
- PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.
- POLÁČEK, Karel, *Dům na předměstí: Humoristický román*, Praha 1928.
- POLÁČEK, Karel, *Hlavní přelíčení*, Praha 1932.
- POLÁČEK, Karel, *Žurnalistický slovník*, Praha 1933.
- RADA, František, *Když se psalo T. G. M.*, České Budějovice 1970.
- SAK, Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.
- SEDLÁK, Jiří, *Božena Hrejsová 1870-1945*, Brno 1971.
- STROHSOVÁ, Eva, *V zajetí slov. Zpravodaj Společnosti bratří Čapků*, 1988, č. 27.
- ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka 1914-1918*, Praha 2001.
- TRAPL, Miloš, *Terminologie politického katolicismu*, in: Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.
- VYHLÍDAL, Zdeněk, *Klasická pohádka a skutečnost*, Olomouc 2004.

Slovníky

- Masarykův slovník naučný, 2. díl, Praha 1932.
- Ottův slovník naučný nové doby, I. díl, Praha 1931.
- Ottův slovník naučný VII. díl, Praha 1893.

Internetové zdroje

- <http://www.pamatnik.valka.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=34:eljabinsky-incident-1918&catid=11&Itemid=11&lang=cs>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Klapzubova jedenáctka¹⁷⁷

Příloha č. 2 – Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen¹⁷⁸

Příloha č. 3 – Antonín Knížek v ruském zajetí v letech 1914-1917¹⁷⁹

Příloha č. 4 – princezna Charlotta, snová plavovlasá dívka

Příloha č. 5 – rytíř Tomáš se svým erbem T. G. M.

Příloha č. 6 – Charlotta s Tomášem

Příloha č. 7 – personifikace nově vzniklé Československé republiky = „smavá dívčina v slováckém kroji s běločervenou čelenkou a zlatícím nápisem 28. říjen 1918“

Příloha č. 8 – ukázka z knihy Karla Čapka, *Psí počasí*

Příloha č. 9 – ukázka z knihy Karla Čapka, *Život*

Příloha č. 10 - ukázka z knihy Karla Čapka, *Míti Filipa*

¹⁷⁷ BASS, E., *Klapzubova jedenáctka*, s. 7.

¹⁷⁸ ČAPEK, J., *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen*, s. 29-30.

¹⁷⁹ Přílohy 3-7 pocházejí z Knížkova osobního fondu, který je uložen v LA PNP. Přílohy jsou řazeny chronologicky.

Přílohy

Příloha č. 1



Příloha č. 2



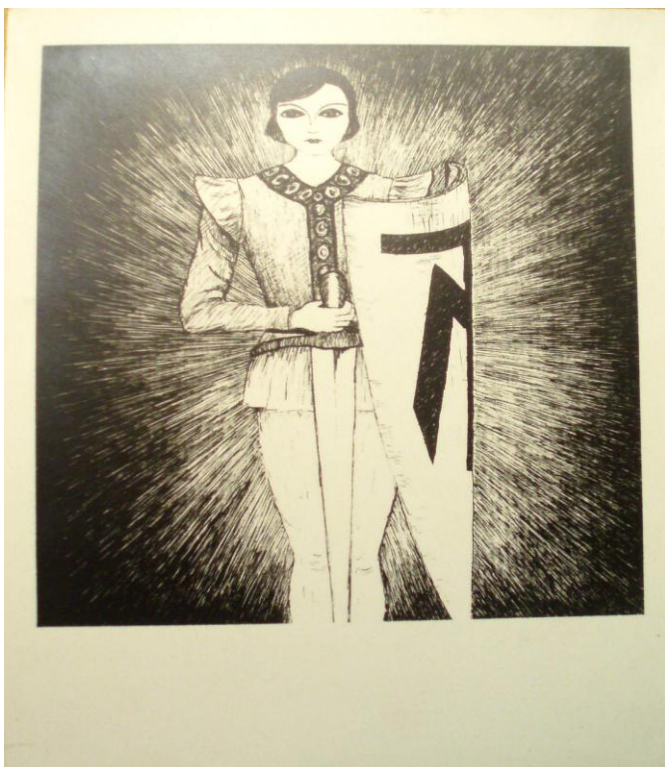
Příloha č. 3



Příloha č. 4



Příloha č. 5



Příloha č. 6



byla to svoboda, již nám vydobyl. Ale
Andělka ji přece zobrazila jen jako



děvčátko v kroji s bílo-červenou člen-
kou.

Personifikuje 28. říjen, kterak se vy-

XI

PSÍ POČASÍ

„V tomto slově leží nesmyslná představa, že počasí příliš špatné pro člověka, tedy orkán, plískanice, čtyřicetidenní déšť a krupobití je snad zvlášť vhodné pro psa a jemu důvěrné blízké. Nemůže být větší zvrácenosti. Právě „psí počasí“ by bylo krásnější, než si vy sami dovedete představit: červen po celý rok, na dvorku teplé výsluní a chladivý stín, krátký rosný déšť, mnoho zajímavých vůní, vlhká vysoká tráva, žádný úplněk, žádný klavír, žádní žebráci, žádná nerovnost, mnoho dětí a dost masa pro každého. — Stejně falešně však říkáte o věcech přespříliš špatných, že „to je pro kočku“. Ve skutečnosti a z oprávněného hlediska kočky „pro kočku“ je polštář, mlíčko, nepozorný vrabec, tajemné půdy a seníky, ženský klín, měkká ruka, kutálivé klubko, měsíční noci, tichý dům a zahrada — tedy věci veskrze milé, přirozené a intimní. — Tato úsloví ukazují s politováníhodnou jasností lidský předsudek, že zvířecí tabule hodnot je zvrácená a neutěšená. Je však dosti důvodů myslit si, že kdyby zvířatům byla dána moc upravit nebo dokonce stvořit svět podle jejich vkusu, byl by to — přes mnohé krutosti a nedůslednosti — svět, který by nebyl nejnešťastnějším ze všech. Jmenovitě *člověk* v tomto světě by byl zvířetem nekonečně mírných a hodných, svatým jako láma a vlídným jako Dionýsos.“¹⁸⁰

¹⁸⁰ ČAPEK, K., *V zajetí*, s. 33.

LII

ŽIVOT

„Pročítaje předešlé stránky, našel jsem v nich tolikrát slovo „život“, že do mne nakonec vstoupila pochybnost: co vlastně znamená to slovo „život“? A tu i odpovídá libý a křepký hlas ze soudobých knížek: Cože! Ptáš se, co je život? Život je tvůrčí, horký a silný; vše životné je dobré; život má vždy pravdu; život je vždy v právu. — Ach, člověče, i já nesmírně rád žiji, i já mám rád to slovo; odpovědělo mně na tolikerou nejistotu, že sám v sobě nenalézám nic moudřejšího a lepšího než život. A přece jsem se onehdy pobouřil, když jsem četl, že „sladko je žít“, a bouřím se i nyní, když se mi říká, že život je „horký a silný“. Vždyť už tuhle, několik pídí od toho papíru, není všechno horké a silné, a přece to žije, chce to žít, strašně by to chtělo žít. Vždyť i to slabounké, nešťastné a nepovedené je život, který chce mít pravdu a být v právu! — Tu však přistupuje ke mně duch pokušitel a táže se: „Považuješ život za něco dokonalého nebo nedokonalého?“ — Velmi nedokonalého. — „Uznáváš tedy a věříš, že je něco dokonalejšího a vyššího než život, něco nad životem, ano nebo ne?“ — Ano; uznávám a věřím. — „Proč tedy nechceš těmihle svými rozumy sloužit tomu dokonalému a nejvyššímu?“ — Protože bych chtěl jaksí posloužit životu. — „A proč chceš jaksí posloužit životu?“ — Protože je velmi nedokonalý. — Tu zasmál se duch pokušitel a řekl: „Z čehož plyne, že se točíš v bludném kruhu.“ — *Ano*, duchu nezbedný, ale noli tangere circulos meos. Neruš i mé bludné kruhy.“¹⁸¹

¹⁸¹ Tamtéž, s. 116-117.

V

MÍTI FILIPA

„MÍTI FILIPA. Člověk hledá něco v kalendáři a najde tam Filipa. Chcete-li to vědět: 26. května, Filipa N. A tu ho napadne, proč se vlastně říká, že někdo má nebo nemá filipa. Míti filipa, to znamená mít za ušima, být mazaný, být pohotový, mít dobrý nápad nebo tak něco. Proč má chytrý člověk filipa a ne dejme tomu Felixe nebo Theobalda? Jaký původ má to rčení „míti filipa“? Třeba byl kdysi nějaký chytrák Filip, po kterém zůstala nesmrtelná pověst mazanosti; ale v kulturních dějinách o tom mnoho nenajdeme. Byl sice apoštol Filip (1. máje) a evangelista Filip (6. června), ale o jejich vtipu se nic bližšího netraduje. Byl svatý Filippo Benizzi, vynikající kazatel a krom toho rádce Rudolfa Habsburského, takže tento panovník měl skutečně Filipa. Dále byl svatý Filippo Nero, zakladatel oratoriánů a rádce papežů i kardinálů; je to jeden z mála svatých, o kterých se dochovalo, že byli veselí a vtipné letory. Nyní tedy vyloučeno, že člověk mající filipa má právě svatého Filipa Neri.“¹⁸²

¹⁸² Tamtéž, s. 199.